

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОДЕСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ
ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту

Кваліфікаційна робота

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ
Pedagogical Conditions for the Education of Ethical Culture of Younger
Adolescents a New Ukrainian School

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 011 Освітні, педагогічні
науки
Освітньо-професійної програми
«Педагогіка середньої освіти»
Мельник Валентина Миколаївна
Науковий керівник: док. пед. н., професор
Ягоднікова Вікторія Вікторівна
Рецензент: директор Маринівського
ліцею Раухівської селищної ради
Березівського району Одеської області
Курник Олександр Степанович

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту
№ ___ від _____
Завідувачка кафедри
_____ **Неля КУЗНЄЦОВА**

Захищено на засіданні ЕК
протокол № ___ від _____
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою,
шкалою ECTS, бали)
Голова ЕК
_____ **Тетяна ОСИПОВА**

АНОТАЦІЯ

В роботі здійснене комплексне дослідження процесу виховання етичної культури молодших підлітків Нової української школи. Схарактеризовано поняття виховання етичної культури та її чинників. Розкриті особливості процесу виховання етичної культури молодших підлітків та проблеми, які при цьому виникають. У результаті емпіричного дослідження встановлено рівні етичної культури молодших підлітків. Дібрані педагогічні умови, впровадження яких сприятимуть покращенню процесу виховання етичної культури. Запропоновані методичні рекомендації щодо ефективного результату впровадження цілісного процесу виховання.

Ключові слова: виховання, етика, культура, етична культура, молодші підлітки.

ANNOTATION

The paper presents a comprehensive study of the process of ethical culture education of younger adolescents of the New Ukrainian School. The concept of ethical culture education and its factors are characterised. The peculiarities of the process of ethical culture education of younger adolescents and the problems that arise in this process are revealed. The empirical research has revealed the levels of ethical culture of younger adolescents. The pedagogical conditions are selected, the implementation of which will help to improve the process of ethical culture education. Methodological recommendations for the effective result of the implementation of a holistic process of education are proposed.

Key words: education, ethics, culture, ethical culture, younger adolescents.

Зміст

ВСТУП.....	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ.....	7
1.1 Теоретичні засади виховання етичної культури учнів середньої ланки у науково-педагогічній літературі та педагогічній практиці.....	7
1.2 Особливі умови Нової української школи у процесі формування етичної культури молодших підлітків	12
1.3 Вікові особливості виховання етичної культури молодших підлітків.....	19
Висновки до першого розділу.....	24
Розділ 2. ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ВИХОВАННО ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ	25
2.1 Методики та інструментарій, щодо застосування методу емпіричного дослідження.....	25
2.3 Аналіз отриманих даних у результаті проведення емпіричного дослідження.....	28
Висновки до другого розділу.....	41
Розділ 3. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ	42
3.1 Педагогічні умови виховання етичної культури молодших підлітків Нової української школи.....	42
3.2 Методичні рекомендації, щодо реалізації педагогічних умов виховання етичної культури.....	51
Висновки до третього розділу.....	60
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63
ДОДАТКИ.....	68

ВСТУП

Актуальність теми дослідження: Середня освіта в Україні сьогодні перебуває у стадії реформування, Нова українська школа досягла 6 класу. Це відповідальний та переломний період як для педагогів так і для здобувачів освіти. Однією з провідних задач, що постали є створення умов для виховання високо етичної та морально стійкої особистості. Здатної усвідомлено та виважено діяти у різних життєвих обставинах, адекватно та раціонально реагувати на ситуації, що склалися, мати стійку та високоморальну модель поведінки у соціумі в продовж життя. Вирішення цих не простих, але важливих питань можливе при створенні правильних умов для виховання етичної культури підлітків у школі, адже саме у цей період відбувається перше та найголовніше влиття у соціум та у самостійне життя.

Об'єкт дослідження – процес виховання етичної культури молодших підлітків.

Предмет дослідження – педагогічні умови виховання етичної культури молодших підлітків Нової української школи.

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження визначити, обґрунтувати педагогічні умови виховання етичної культури молодших підлітків Нової української школи та надати рекомендації щодо їх впровадження.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні засади виховання етичної культури учнів середньої ланки у науково-педагогічній літературі та педагогічній практиці.
2. Охарактеризувати особливі умови Нової української школи та їх вплив на формування етичної культури учнів 5-6 класів.
3. Провести емпіричні дослідження.
4. Обґрунтувати педагогічні умови виховання етичної культури молодших підлітків Нової української школи.

5. Надати методичні рекомендації щодо реалізації педагогічних умов виховання етичної культури.

Методи дослідження: теоретичний аналіз, узагальнення, спостереження за поведінкою і діяльністю учнів, опитування, бесіди, анкетування та тестування.

База дослідження: Заводівський ліцей Раухівської селищної ради Березівського району Одеської області.

Теоретичне значення: обрана тема для дослідження є актуальною у всі часи існування цивілізованого світу, розуміння моральних понять та етичних норм поведінки у суспільстві є прямими проявами вихованості особистості. На теренах педагогічної науки сьогодення велика частина дослідників та вчених займаються вивченням ефективного процесу виховання етичної культури школярів України. Реформа освіти, особливо концепція Нова українська школа, сприяють створенню умов та наданню ресурсів для досягнення результатів.

Практичне значення: матеріали проведеного дослідження сприятимуть подальшому вивченню виховання етичної культури молодших підлітків. Мають визначенні щодо запровадження у навчальному закладі рекомендації: оновлення змісту освіти; створення умов для відкритих можливостей для учнів, щодо інтеграції їх значень та навичок з різних дисциплін та розуміння того, як це взаємодіє; урізноманітнення освітнього процесу з використанням різних стратегій; вдосконалення компетентностей педагога; налагоджена співпраця з батьками; дотримання усіма учасниками освітнього процесу загальноприйнятих норм та правил.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення дослідження висвітлено у доповіді «Етичне виховання молодших підлітків як педагогічна проблема» на науково-практичній конференції здобувачів освіти та молодих науковців «Актуальні проблеми педагогічної науки в XXI столітті» [22, с.22_23].

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСНОВ ВИХОВАННЯ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

1.1 Теоретичні засади виховання етичної культури учнів середньої ланки у науково-педагогічній літературі та педагогічній практиці

Середня освіта в Україні сьогодні перебуває у стадії реформування, «Нова українська школа» досягла 6 класу. Це відповідальний та переломний період як для педагогів так і для здобувачів освіти. Однією з провідних задач, що постали – є створення умов для виховання високо етичної та морально стійкої особистості. Здатної усвідомлено та виважено діяти у різних життєвих обставинах, адекватно та раціонально реагувати на ситуації, що склалися, мати стійку та високоморальну модель поведінки у соціумі в продовж життя. Вирішення цих не простих, але важливих питань можливе при створенні необхідних умов для виховання етичної культури підлітків у школі, адже саме у цей період відбувається перше та найголовніше влиття у соціум та у самостійне життя.

Виховання етичної культури у дітей завжди займало один з провідних напрямків уваги суспільства. Сьогодні не є винятком, адже саме зараз виховання етичної культури це процес, який забезпечує подальший прогрес суспільства, ґрунтує принципи людяності, втілює ідеали демократії та формує духовні якості людини.

Сучасна педагогіка вбачає перспективи у напрямку виховання етичної культури молодших підлітків та підростаючого покоління у цілому. Педагогічні підходи до виховання етичної культури розробляли провідні спеціалісти Інституту проблем виховання НАПТ України К. Журба та В.Киричок. Пріоритет даної тематики вбачає й держава, адже існує низка програм, концепції та стратегій на її реалізацію, серед них: «Концепція

виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Концепція гуманістичного виховання дітей та учнівської молоді», «Програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні» та Законах України «Про освіту» [33] та «Про повну загальну середню освіту» [34].

Вивчаючи етичну культуру необхідно визначити та обґрунтувати базові поняття «етика» та «вихованість», розглянути їх зміст та структуру.

Поняття «етика» відповідно до Українського педагогічного словника розглядається як філософська наука, яка «вивчає мораль, з'ясовує її місце в системі суспільних дисциплін, досліджує моральні категорії, за допомогою яких виражаються моральні принципи, норми, оцінки, правила поведінки тощо» [12, с. 119].

Етика не лише обґрунтовує розвиток моральних стосунків та роз'яснює моральну свідомість, а й виконує такі завдання:

- теоретичний опис моралі;
- визначення моральних ідеалів;
- обґрунтування моделей взаємин між людьми.

Інструментом виховання етичної культури формально визначено ідеали традицій, моральних норм, прийнятих правил та професійних етичних кодексів.

Український філософ В.Малахов зазначив: «Можна розглядати біологічні, психологічні, соціокультурні, етнічні умови й чинники формування певного типу людської вдачі, осмислювати його під кутом зору фрейдівської концепції лібідо і т.п. – і залишатися як небо від землі далеким від розуміння його етичних характеристик. Осягнути останні неможливо, не вводячи безпосередній предмет розгляду – скажімо, той або інший поведінковий акт людини – в цілісну систему загального людського осмислення дійсності, що включає ті або інші ціннісні орієнтації, уявлення про добро і зло, свободу й справедливість тощо» [21, с.12]. Не беручи ці факти до уваги не можливо з'ясувати моральність поведінки людини й визначити його відношення до етики в цілому. На думку вченого всебічна

обізнаність особи з історико-культурної та релігійної тематики відкриває щось сокровенне для людського морального досвіду та робить людину мудрою у праві вибору.

Розглядаючи етику як науку, зазначимо її дієвий вплив на процес визначеності людиною її місця у суспільстві та моральних цінностей у житті, а також практичну значущість у системі буття.

Вивчення природи, значення та місця, обґрунтування моралі та її сутності є метою етики. Її вчення пояснюють закономірності розвитку, аналізують механізми регуляції в системі моральних норм та правил.

Отож розглядаючи етику як філософську науку, яка вивчає мораль, а значить норми, правила, принципи, навіть почуття та поведінку людей, що підтримуються загальноприйнятими традиціями та ніде не прописані, проте чітко діють у вигляді ідеалів та позитивних зразків наслідування у всіх сферах життєдіяльності особистості.

Відповідно до філософських традицій невід'ємним показником соціалізації людини виступає саме мораль. Цікавим є той факт, що дотримання законів не є авторитарним, а сприймається як прийняття загального ніби власного, завжди залишаючи право вибору за особою.

Виховання - у широкому розумінні поняття виховання означає зовнішнє спонукання до розвитку і реалізації психічної, соціальної та фізичної активності людини; є головним чинником становлення особистості в процесі онтогенезу [14, с.114].

У нашому дослідженні ми спираємося на те, що «процес виховання представляє цілеспрямовану педагогічну взаємодію, вході якої здійснюється закономірна, послідовна, неперервна зміна моментів розвитку взаємодіючих суб'єктів» [40, с.25].

Аналіз наукової літератури засвідчив, що «етичне виховання – складний багатофакторний процес, який визначається у більш широкому і вузькому планах. У етичному вихованні особистості беруть участь родина, заклади освіти, значний вплив має мікросередовище, засоби масової

комунікації, культурний рівень суспільства, соціально-економічна ситуація тощо. Дія різноманітних чинників ускладнює управління процесом етичного виховання. У родині та закладах освіти етичне виховання – процес цілеспрямованої систематичної взаємодії вихователя та вихованця з метою формування в нього системи моральних знань, почуттів, цінностей, оцінок та поведінки згідно з етичними нормами і правилами» [14, с.306].

Варто зазначити, що «етична культура індивіда формується через сприйняття духовного і матеріального внутрішньо організаційного оточення, є і системою, що складається з набору правил і стандартів, які визначають взаємодію і консенсус членів колективу, управлінських ланок, структурних підрозділів і ключових факторів розвитку організації» [3, с.218].

Враховуючи особливості процесу формування базових знань та понять етичної культури виділимо під такі критерії:

- когнітивний, який включає саме засвоєння понять;
- емоційний, комплекс усіх почуттів, які виникають під час осмислення цих понять.

Вагомою складовою етичної вихованості особи є її ставлення до рідного краю, знання традицій, звичаїв та історії відображаються на способі життя особи, адже втілюють у собі моральні здобутки вікової історії величного народу.

Виділимо головні цілі та завдання процесу виховання у сучасному навчальному закладі:

- орієнтація на духовно збагачену особистість, як альтернативу функціонуючим моделям шкіл. Основне завдання вихователя – створити гармонію між тілесно-фізичним та духовним розвитком дитини;

- виховання повинно бути вільним. Кожна дитина має пізнати світ і знайти у ньому своє місце. Школа має забезпечити простір вільним та природнім проявам особистості дитини. Свобода дитини повинна бути обмежена лише інтересами колективу;

- основна увага педагогів повинна надаватись моральному вихованню особистості учня з пріоритетом загально-людських цінностей, де провідна роль належить сім'ї. Недопустиме лише формальне засвоєння моральних правил;

- завдання школи – так побудувати діяльність, щоб сама її організація виховувала дітей у дусі високої моральності [28, с.122].

Загалом виховний процес можна віднести до найменш прогнозованої діяльності у сфері освіти. Хоча, зазвичай, має спроектовану програму виховання у певному закладі освіти, до складання якої залучаються адміністрація закладу, класні керівники, керівники гуртків, учнівське самоврядування та батьківський комітет. Стандартно до програми включають календарно-тематичні свята, виховні заходи (місячники, тематичні тижні, змагання, конкурси тощо). Важливо узгодити план з роботою соціально-психологічної службою, роботою бібліотеки, спортивними секціями та факультативами.

Не варто ігнорувати контроль, адже як і будь-яка діяльність, виховна буде не ефективна за відсутності контролю, як невід'ємної частини управлінського циклу, де передбачено отримання інформації про результативність проведеної роботи. Можна застосовувати як традиційні так і не традиційні форми контролю: спостереження, бесіди, аналіз проведених виховних заходів, анкетування учнів і вчителів, тестування, вивчення шкільної документації. Як результат підвищення якості виховного процесу у школі [26, с.2].

Варто пам'ятати, що виховання процес довготривалий та безперервний, багатофакторний вплив на особу, який супроводжує її все життя, тому результати можуть мати віддалений характер.

Етична культура молодшого підлітка, є від'ємною складовою культури, як соціального явища. Особистість формується поглинаючи в себе усі досягнення моральної культури навколишнього оточення та суспільства в цілому. Інтенсивність залежить від розвитку самої особистості та її власних

вподобань та можливостей (інтелектуальних, освітніх, психофізіологічних та інших). Особливої уваги потребують правильно організовані соціально-культурні умови шкільного життя, оскільки саме на цей період припадає основна частина самовизначення особистості.

1.2 Особливі умови Нової української школи у процесі формування етичної культури молодших підлітків

Етап кардинальних змін на основі реформування вітчизняної освіти України припав на важкий час випробування українського суспільства, а саме військову агресію сусіда. Дана ситуація змінила зміст політичних і моральних ставлень, духовного розвитку країни, які значною мірою вплинули на етичні цінності.

Важливою складовою у процесі виховання етичної культури у дітей є позитивне ставлення до нього з боку державних структур та держави в цілому. Коли впровадження здійснюється на підставі затверджених законодавчих актів, положень, концепцій, у яких регламентується процес виховання з підтримкою програм, які відображають його цілі. У досягненні результату зацікавлені усі представники освітніх послуг: батьки підтримують введення дисциплін етичного спрямування; діти виявляють інтерес до отриманої інформації; педагоги визначають пріоритетність виховання етичної культури; громадськість проводить дослідження щодо впровадження даного аспекту.

З вересня 2022 року, як відомо базова середня школа працює за концепцією «Нова українська школа», перші випускники початкової школи перейшли до 5 класів. Це стало причиною змін, нововведень, нових реалій для педагогічного персоналу середньої школи. Адже їм довелося працювати за новим Державним стандартом базової середньої освіти та Типовою освітньою програмою для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти.

Ключова реформа Міністерства освіти і науки України Нова українська школа (НУШ). Головною метою якої є створення школи, де окрім традиційних знань учні отримуватимуть ще й уміння, які можна застосовувати у повсякденному житті. Нові умови навчання повинні бути комфортними, інтереси та побажання дітей враховані. Участь батьків у організації навчального та виховного процесу активна.

Не можливо оминати увагою й те, що для здобувачів освіти це найбільш стресовий та адаптаційний період. Навчаючись та навчаючи у 5 класі, перед учасниками освітнього процесу постають чіткі орієнтири прописані у нормативних документах, за якими учні розбудовують власні компетентності: здобувають знання, розвивають вміння та формують ставлення.

Ключові зміни, котрі стосуються змісту освіти та підходів до навчання, націлені на виховання новатора та громадянина здатного приймати відповідальні рішення дотримуючись прав людини. Учні набувають компетентностей, а не запам'ятовують факти та поняття. Що у свою чергу створює комбінацію знань, умінь та навичок, цінностей, власних поглядів, способів мислення та інших особистих якостей.

Етичне виховання сучасного школяра НУШ – це процес, який відбувається протягом усього їхнього життя. Справжнє виховання полягає в тому, щоб моральний ідеал добра, правди, честі, духовної праці жив у кожній особі, утверджувався в активній діяльності як невід'ємна частина власного буття, власної думки, почуттів, намірів. Сьогодні така освітня ідея стає домінуючою, бо проголошує людину найвищою цінністю суспільства, пропонує шляхи і принципи виховання особистості, здатної до активної творчої діяльності, саморозвитку і самовдосконалення [25, с. 58].

Перед сучасним вчителем особливостями концепції НУШ зазначено доцільним обґрунтовувати, визначати і застосовувати педагогічні впливи враховуючи особливості кожного здобувача освіти (рівень підготовки,

можливість сприйняття, потенціал, інтелектуальний та фізичний розвиток, вік, задачі уроку та інше).

Окремої уваги та вивчення задля якісного впровадження Концепції НУШ потребують її складові, зокрема:

- новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві;
- педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками;
- умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно;
- орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм;
- наскрізний процес виховання, який формує цінності;
- нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набутти компетентності для життя; децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію;
- справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти;
- сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу [16].

Відома істина формування світогляду людини починається зі шкільних років. У навчальному закладі формується громадянська позиція, власне особистість і загальнолюдські якості. Саме школа, як друга домівка, для дитини не просто місце де буває дитина та вивчає різні науки, а дім де навчаєшся жити у соціумі, отримуєш необхідні для життя знання та уміння. Одним із восьми компонентів формули Нової української школи є наскрізний процес виховання, що формує цінності [24, с.9].

За Концепцією НУШ саме виховний процес повинен бути тією складовою, що орієнтується на загальнолюдські цінності. Правильно організований виховний процес допоможе у формуванні ціннісного

ставлення та гармонійної взаємодії із суспільством. Як зазначено у Концепції Нової української школи, здобувачів освіти необхідно привчати до відповідальності, поваги до гідності, прав, свобод, законних інтересів людини, екологічної культури, доброти, милосердя, толерантності, терпимості, шанобливого ставлення до сім'ї. Розробляючи виховну систему необхідно враховувати інтереси та ідеї дітей, а ухвалювати саму програму з батьками задля досягнення кращого результату.

Першочергово перед початковою школою, а на сьогоднішній день перед середньою ланкою постало завдання організувати виховний процес так, щоб основою стали саме особистий приклад старших та грамотно облаштоване освітнє середовище. Адже випускник Нової української школи – це цілісна особистість, усебічно розвинена, здатна до критичного мислення; патріот з активною позицією, який діє згідно морально-етичних принципів і спроможний ухвалювати відповідальні рішення; інноватор, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку, конкурувати на ринку праці, вчитися впродовж життя [16, с.204].

Задля досягнення результату, педагог повинен чітко продумати та організувати свою роботу, розробити план дій та слідувати йому. Виховна робота повинна сприяти поступовому досягненню результату у становленні гармонійно розвиненої, освіченої та талановитої особистості.

У 5 та 6 класах найбільш ефективними є активні методи виховної роботи, які сприяють пошуку істини, прояву ініціативи, творчості та сприяють формуванню критичного мислення. Саме за такої форми, коли вчитель і учні взаємодіють разом, активні учасники, а не пасивні слухачі представляють собою демократичний стиль. До них належать: квест, уявна (віртуальна) подорож, екскурсія, рольова гра, мандрівка, інсценування, колективний творчий проект, години спілкування тощо. У такий спосіб молодші підлітки будують відносини один з одним, входять у колектив, взаємодопомагають.

Під час здійснення виховного процесу за умовами Нової української школи враховуються такі організаційні орієнтири:

- виховання не зводиться до окремих виховних занять; до створення виховного середовища залучають увесь колектив закладу освіти;
  - учитель є взірцем людини вихованої, своїм прикладом він надихає і зацікавлює дитину;
  - у плануванні виховної роботи слід враховувати індивідуальні нахили і здібності кожної дитини, створювати сприятливі умови для їхньої реалізації;
  - співробітництво із позашкільними закладами освіти;
  - активне залучення до співпраці психологів і соціальних педагогів;
  - налагодження постійного діалогу з батьківською спільнотою.
- [16, с.205].

Форми організації виховної роботи за Концепцією НУШ мають свою специфіку, обумовлено це тим, що вони не повторюють одна одну, а доповнюють. Спільний результат роботи яких, реалізує інтереси дітей, їх потреби, розкриває прихований потенціал та таланти.

Сучасна школа або Нова українська школа – це простір у якому живе дитина, а не готуються жити. Тому тут повинні панувати взаєморозуміння, співдружність, співпраця, толерантність, демократичний лад, шанобливе ставлення до оточуючих.

Нова українська школа – це основа змін підходів до навчання та комфортно організоване освітнє середовище для дитини. Згідно Концепції НУШ, саме осіннє середовище має відображати вимоги освітньої програми і бути безпечним, де діти себе почувають захищеними. Навчальний простір класу, який формує педагог повинен бути організований з врахуванням потреб, інтересів та попереднього досвіду дітей. Саме вчитель контролює зони класу, наповнює їх навчальними матеріалами, перетворює навчання на захопливий процес. У такому освітньому просторі є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності,

запропонованими самими дітьми. Учні мають можливості робити власний вибір, розвивати нові та удосконалювати наявні практичні навички, отримувати нові знання, зміцнювати своє позитивне ставлення до інших [38, с.44].

Особлива увага за Концепцією НУШ у організації виховного процесу приділяється педагогіці партнерства, вона ґрунтується на принципах гуманізму, а головною метою є створення вільного та гуманного суспільства. Головне завдання – це перехід до якісно нового рівня взаємовідносин і подолання інертності мислення учасників освітнього процесу. Реалізувати це завдання можна лише у спільній діяльності учителів, дітей та батьків, єдності їх інтересів та розвитку особистості школяра.

Принципи партнерства в педагогіці є такими:

- повага до особистості;
  - доброзичливість і позитивне ставлення;
  - довіра у відносинах;
  - діалог – взаємодія – взаємоповага;
  - розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
  - принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей)
- [24, с.16].

Учителю у своїй роботі необхідно використовувати як стандартні методи, так і виявляти ініціативу будуючи навчання і виховання так, щоб здобувачі освіти якомога більше долучалися до спільної діяльності. Втілення педагогіки партнерства можна здійснювати з використанням таких інструментів, як особистий приклад, цікаві розповіді, зустрічі з цікавими людьми, благодійні акції, справедливі оцінки тощо.

Крім вище зазначеного Концепцією НУШ визначено пріоритетним завдання формувати в учнів систему загальнолюдських цінностей:

- морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей);
- соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [24, с.19].

Етичні цінності, які є фундаментом етичної культури, відображають уявлення особи чи народу про добро і зло, честь і гідність, відповідальність і обов'язок, совість і справедливість.

Можна стверджувати, що виховання відповідальності в учнів за себе та добробут країни займає центральне місце у системі виховання. Покладені в основу національно-патріотичного виховання культурні цінності, національна свідомість, традиції та звичаї народу плекають любов до своєї Батьківщини та виховують самодостатнього громадянина. А за умов великомасштабної освітньої реформи НУШ воно продовжує набувати актуальності та стоїть як одне з основних освітніх та виховних питань.

Національно-патріотичне виховання має не а би який вплив на формування етичної культури молодших підлітків через знайомство з надбаннями минулого – духовною культурою, моральними принципами, народними ремеслами та промислами, українськими традиціями та епохою козацтва; реаліями сьогодення – національними символами, героїчними вчинками воїнів-захисників, роботою волонтерів та медиків.

Детальний розгляд Концепції НУШ дає можливість стверджувати про піклування з боку держави про підростаюче покоління. Нові умови навчання, освітнє середовище, позитивне налаштування, не примусовість та не вимушеність, рівність у відносинах, дитиноцентризм та багато іншого стимулюють дитину навчатися та пізнавати світ навколо.

1.3 Вікові особливості виховання етичної культури молодших підлітків

Період віку молодших підлітків – це час переходу від безпосередньої до логічної пам'яті, саме зараз індивідуальні особливості пов'язані з розвитком інтелектуальної активності, самостійного мислення, допитливості та пізнавальної діяльності.

У віці 10-12 років відбувається розвиток соціального значення, тобто визначення свого місця у соціумі, визнання серед однолітків. Цей процес передбачає активну участь дорослих у допомозі індивідуального розвитку та самовдосконаленні дитини.

Перехід у 5 клас, передбачає певні труднощі, серед яких нове середовище та оточення, нові навчальні предмети, вчителі. Деякі вчені стверджують, що цей період передує підлітковому та є закінченням дитинства. Для учнів характерні такі риси як, врівноваженість і спокій, вони відкриті до дорослих, визнають їх авторитет, чекають підтримки та допомоги з боку батьків та вчителів. Це дає стале підґрунтя до великих можливостей виховних впливів, хоча й має певні перешкоди, наприклад емоційну нестійкість.

На основі досвіду отриманого у початковій школі та під впливом нового оточення поняття «авторитет» набуває нового значення, вирішальну роль відіграють погляди значущих людей, а зростаюча потреба інтелектуального розвитку збільшують у підлітка стійкі формування у ставленні самого до себе.

Як зазначалося вище, у цей період діти мають не стійкі емоційні процеси та певну нервову збудженість, що дає певну специфіку наприклад сповільнену чи неадекватну реакцію на словесну інформацію, це треба враховувати під час складання навчальних та виховних планів. Підвищена збудженість та емоційні реакції на щонайменші стресові ситуації виступають зовнішніми ознаками нестійкої нервової системи.

Спілкування є основою у формуванні особистісних та психологічних якостей даного віку дітей, здійснюється у різних сферах діяльності – навчальна діяльність, творчі заняття та заняття спортом, відпочинок тощо. Визначальну роль відіграє яскраво виражений особистісний характер та активне завоювання життєвої позиції у нових умовах.

«Відчуття дорослості» на фоні розвинутого фізичного стану надихає дітей діяти самостійно, не усвідомлюючи, що підтримка дорослих є обов'язковою. Тому чітко сформовані вимоги до виконання підсильних задач та доручень розглядаються як джерело авторитету вчителя та справедливості оточення. Це потрібно враховувати у налагодженні взаємного контакту з учнями.

Часто вік дитини від 10-12 до 14-15 років називають перехідним, це обумовлено переходом від дитинства до юності. Прояви цього процесу спостерігаються у розумовому, фізичному, соціальному, духовному та моральному розвитку особистості. Понад століття провідні педагоги, філософи, психологи ведуть дискусії щодо факторів впливу на вікові особливості підлітка.

Американський психолог Г. Холл, автор першої фундаментальної праці про підлітковий вік, на основі різноманітних спостережень запропонував теорію рекапітуляції, де визначив схематичне відтворення та повторення історії людського роду як розвиток індивіда, де на генетичному рівні запрограмовані послідовні зміни форм почуттів та поведінки [36, с. 98].

Американська дослідниця та психолог Р. Бенедикт зробила висновок на основі етнографічних досліджень де довела вплив соціальних умов життя на тривалість підліткового віку, а сам перехід від дитинства до дорослості не можна вважати природнім. Наявні труднощі, конфлікти, криза або її відсутність, усе це є особливостями переходу. Згідно досліджень психологині природне не можна протиставляти соціальному через те, що природне в людині і є соціальне.

Впливовим соціальним фактором на розвиток підлітка є сім'я та стосунки з батьками. Якщо тут панують взаємоповага, довіра, враховуються інтереси та вподобання молодого покоління, то підліток легко долає бар'єри у навчанні, спілкуванні, активно набуває досвіду, утверджується у соціумі [5, с. 112].

Та все ж таки особиста активність підлітка є головним чинником розвитку. Його ідеали поведінки, цінності, інтереси, переваги, можливості, здатність включатися у нові види діяльності сприяють формуванню соціальних цінностей та моральних якостей особи.

Провідне місце у формуванні особистості молодшого підлітка належить міжособистісному спілкуванню. Існує воно у двох вимірах: спілкування з дорослими та спілкування з однолітками. Позиція молодшого завжди спостерігається у спілкуванні з дорослими тут діти засвоюють етичні норми, у стосунках з ровесниками рівноправні, можуть приймати ролі лідера та виконавця, приятеля та противника, і таке інше. Підліток завжди прагне виглядати дорослішим, тому наслідування поведінки, вчинків та звичок виглядає природнім, дорослий має реальний вплив на формування особистості шляхом власного прикладу [11, с. 52].

Необхідно враховувати характерну для підлітка зміну ставлення, оскільки він починає критично мислити, оцінювати слова та вчинки дорослого, аналізувати поведінку та поводження у різних життєвих ситуаціях. Підліток прагне самостійності, критикує контроль та недовіру це зовнішні прояви, але все ж таки сподівається на підтримку та допомогу дорослого.

Видатний український педагог Василь Сухомлинський чітко охарактеризував суперечності стосунків між підлітком та дорослим:

«Не опікуйте мене, не ходіть за мною, не зв'язуйте кожен мій крок, не сповивайте мене пелюшками нагляду і недовіри, не нагадуйте й словом про мою колиску. Я самостійна людина. Я не хочу, щоб мене вели за руку. Переді мною висока гора. Це мета мого життя. Я бачу її, думаю про неї, хочу

досягти її, але зійти на цю вершину хочу самотійно. Я вже піднімаюсь, роблю перші кроки, і чим вище ступає моя нога, чим ширший виднокруг відкривається переді мною, тим більше я бачу людей, тим більше пізнаю їх, тим більше людей бачать мене. Від величі і безмежності того, що мені відкривається, стає страшно. Мені потрібна підтримка старшого друга. Я досягну своєї вершини тоді, коли спиратимусь на плече сильної і мудрої людини. Але мені соромно й боязко сказати про це. Мені хочеться, щоб всі вважали, що я самотійно, своїми силами доберуся до вершини» [9, с.319].

Дорослий спілкуючись з молодшим підлітком повинен зайняти роль друга, особливого друга – наставника, приятеля й пам'ятати головне завдання допомогти дитині пізнати себе, знайти своє місце у житті. Відчувши прихильність молодші підлітки довірятимуть дорослому, натомість байдужість сприйматиметься болісно. Для нормального та гармонійного розвитку особистості наявність дорослого наставника є найважливішою умовою.

Велике значення у налагодженні довірливої співпраці між молодшим підлітком та дорослим є спільна діяльність в основі якої закладена єдність захоплень та інтересів. Поле такої співпраці може бути найрізноманітнішим від роботи по господарству до спільно хобі чи подорожей. Спільні плани на майбутнє, переживання, наміри та дії налаштовують емоційну близькість. У процесі молодший підліток пізнає внутрішній світ дорослих, хід думок та дій, глибину переживань, вчиться підтримці та довіри до людей.

На рівні свідомості дитина прагне зрозуміти дорослого, проводить співвідношення між діями та вчинками дорослого і своїми. Аналізує помилки та прорахунки дорослого, негативно реагує на них, у разі визнання швидко пробачає. Найчастіше об'єктом критики стає саме вчитель, на думку учнів за несправедливість. У такому випадку батькам доцільно спонукати свою дитину замислитися і зробити адекватні висновки, а не заохочувати негативне ставлення до педагога.

Прагнення до самостійності притаманне молодшим підліткам часто спонукає до виникнення нових психологічних особливостей: прояви грубості, впертість, негативні форми поведінки, конфлікти тощо. Пояснити це можна бажанням бути значимим, тобто щоб рахувалися з думками та інтересами. У будь-якому випадку конфліктів та негативних форм поведінки у підлітків минути неможливо.

Утім досвідчені педагоги та компетентні батьки усвідомлюють, що попередження конфлікту краще ніж подолання його наслідків. Тому дбайливе ставлення як до самого молодшого підлітка так і до його внутрішнього світу, до його інтересів, переживань, захоплень є запорукою тісної співпраці з ним. Коли дорослий у будь-якій ситуації готовий підтримати та бути поряд, сприймати молодшого підлітка таким як він є, спільно діяти виконує провідну роль під час адаптації дитини до нового соціального оточення.

Проте молодший підліток відчуває потребу у спілкуванні з ровесниками, однокласниками ці стосунки важливі для кожного, адже саме тут заслуговується авторитет та визнання. У процесі спілкування з товаришами у молодшого підлітка формуються етичні цінності. У цей період життя неприйнятними є хвальковитість та зверхність у стосунках з ровесниками. Дружба виникає на фоні спільних інтересів, проте непостійність є не від'ємною частиною цих стосунків.

Проаналізувавши вивчений матеріал можна стверджено сказати про те, що саме спілкування у віці молодшого підлітка є провідною частиною особистісного розвитку. У тісному контакті з дорослими та ровесниками формується гармонійний внутрішній світ молодшого підлітка.

Висновки до I розділу

Проаналізувавши теоретичні засади основ виховання етичної культури учнів середньої ланки можна упевнено сказати, що незважаючи на те, що дана тема була і є важливою у всі часи відколи існує суспільство, етична культура розвивається та має багато вимірів для вивчення. Варто зазначити, що етика обґрунтовує розвиток моральних стосунків та роз'яснює моральну свідомість, виконує такі завдання: теоретичний опис моралі, визначення моральних ідеалів, обґрунтування моделей взаємин між людьми. Враховуючи особливості процесу формування базових знань та понять етичної культури виділимо під такі критерії: когнітивний, який включає саме засвоєння понять; емоційний, комплекс усіх почуттів, які виникають під час осмислення цих понять. Саме усвідомлення близьких до ідеалів понять та суджень формується самовизначення особистості.

За Концепцією виховний процес, основні орієнтири якого зосереджені на засадах етичної культури є одним з пріоритетних напрямків впровадження реформи. Освітнє середовище, як основа отримання нових знань умінь та навичок. Педагогіка партнерства, дитиноцентризм, складання та узгодження планів виховної роботи з батьками, тісна співпраця з батьками, врахування інтересів дитини, нові форми організації роботи, мотивації для педагогів сприяють покращенню освітнього та виховного процесів.

Вікові особливості молодших підлітків відіграють провідну роль у процесі підбору методів виховання. Врахування цих особливостей у роботі педагога значною мірою полегшують роботу у цілому. Роль компетентного дорослого (вчителя, батьків) у становленні особистості є провідною, проте нехтувати спілкуванням з ровесниками не потрібно. Загалом саме спілкування відіграє провідну функцію особистісного розвитку.

Розділ 2. ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ВИХОВАННЯ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

2.1 Методики та інструментарій, щодо застосування методу емпіричного дослідження

У рамках емпіричного дослідження вивчення виховання етичної культури молодших підлітків було обрано базу Заводівський ліцей Раухівської селищної ради Березівського району Одеської області. До участі залучено учнів 5-6 класів (52 особи), їх батьків та 22 педагоги навчального закладу.

Першим завданням дослідження було визначення наявного рівня вихованості етичної культури молодших підлітків закладу. Щоб вирішити дане завдання опрацюємо когнітивний компонент до якого входять такі показники як знання та уявлення молодших підлітків про честь, гідність, обов'язок, совість, справедливість, добро і зло та емоційно-ціннісний компонент (особисте ставлення до етичних цінностей, сукупність емоцій та почуттів).

Розв'язуючи поставлене завдання застосували такі методи як спостереження за поведінкою і діяльністю учнів, опитування у вигляді індивідуальних та групових бесід, анкетування (анонімне) та тестування, для вчителів розробили опитувальник (Додаток А), а батькам було запропоновано заповнити google-форму «Етичне виховання моєї дитини, яка моя роль у ньому» (Додаток В).

Проведення емпіричного дослідження дає змогу отримати нові педагогічні простори для пізнання та визначення важливих складових освітнього процесу. Застосовуючи певні педагогічні явища через фактори та їх висвітлення. Дібрати технічні засоби для проведення ефективного експерименту, визначити способи вимірювання педагогічних змін.

Головною умовою проведення експерименту є природні (звичні) умови навчання у закладі освіти, а також використання його навчальної, поза навчальної, трудової та виховної діяльності здобувачів освіти.

Маючи визначені рівні етичної культури вихованості молодших підлітків були дібрані методики, за допомогою яких можна виявити сформований рівень самосвідомості особистості молодшого підлітка:

- «Оцінка рівня розвитку моральної свідомості» (Л.Кольберг);
- «Моє розуміння особистісних якостей людини» (І.С. Булах);
- «Домінуючі ціннісні орієнтації» (Х. Ніємі);
- «Властивості характеру – опитувальник самооцінки Т.Лірі»;
- «Ціннісні орієнтації» (М.Рокіча);
- «Діагностика мотивації до успіху» (Т. Елерс).

Методика «Оцінка рівня розвитку моральної свідомості» розроблена американським психологом Л. Кольбергом. Головним завданням є визначення рівня сформованості моральної свідомості у школярів. Метою є з'ясувати які уявлення у дитини про моральні судження та її ставлення до них. Представлена у вигляді анкети, де учням пропонується описати представлені моральні поняття, а саме є початок їх визначення, треба закінчити думку. Можна відмітити наступне: були певні труднощі, учні задавали багато питань вчителю, робили уточнення, зверталися по допомогу до однокласників [7, с. 90].

Методика «Моє розуміння особистісних якостей людини» апробована у дослідженнях І.С. Булах [6, с.153]. Дана методика дозволяє виявити уміння підлітків розпізнавати основні моральні поняття та їх міжособистісну взаємодію та орієнтуватися в них. Зміст методики є у тому, що до поняття пропонується п'ять варіантів можливих відповідей, необхідно обрати один, який найглибше розкриває запропоноване поняття. Можна застосовувати не лише для діагностики, а й як тренінги для самодослідження особистості молодшого підлітка.

Методика «Домінуючі ціннісні орієнтації». Дану методику запропонувала фінська дослідниця Х. Ніємі [4, с.23], представлена у вигляді опитувальника з сімнадцяти суджень за ціннісними орієнтаціями, в основі закладено ієрархічна піраміда цінностей (моральних, суспільно-політичних та альтруїстичних). За результатами можна визначити особистий рівень цінностей молодшого підлітка, а також рівень володіння набутими моральними знаннями та поняттями.

Методика «Властивості характеру – опитувальник самооцінки Т.Лірі». Мета – виявлення наявної змістової лінії ціннісних орієнтирів молодших підлітків про себе та ідеальне «Я». Школярам було запропоновано дописати варіанти понять, які на їх думку відкривають зміст понять (почуття, відносини людей та їх якості). Кількість визначень була не обмежена та визначалася вчителем [10, с. 126].

Методика «Ціннісні орієнтації» М.Рокіча. Спрямована на встановлення ціннісних та стійких переконань особистості щодо правильності дотримання певного стилю поведінки з усіма наслідками, які впливають на соціалізацію молодшого підлітка. Дана методика досить відома та часто використовується у роботі зі здобувачами освіти та педагогічними працівниками [7, с. 88].

Методика «Діагностика мотивації до успіху» за Т. Елерс. Вона направлена на визначення наявного рівня мотиваційної спрямованості до досягнення успіху. Складається з 41 твердження на які потрібно відповідати «так» або «ні». Власну відповідь необхідно давати швидко, довго не роздумуючи. Ступінь мотивації оцінюється за кількістю набраних балів [19, с. 4]

Результати проведеного дослідження дають змогу зробити наступні висновки рівень вихованості етичної культури молодших підлітків знаходиться у більшій частині на достатньому та низькому показниках. Проте, учні швидко засвоюють навички культурної поведінки та ціннісного ставлення до себе та оточуючих, отож маємо підстави стверджувати про

здатність школярів до збагачення власних знань про етичні норми вихованості.

Застосування даних методик у дослідженні сприятиме вивченню наявного рівня та можливостей покращення та вдосконалення у майбутньому загального рівня виховання етичної культури. Сприятиме готовності використовувати етичні знання та цінності у власній поведінці, мобілізувати власний досвід для етичного вирішення певних життєвих ситуацій, передбачати наслідки дій та нести відповідальність за них, контролювати власні емоції та поведінку та вдосконалювати свої знання та вміння молодшому підлітку.

2.2 Аналіз отриманих даних у результаті проведення емпіричного дослідження

Аналізуючи дані отримані в результаті проведеного емпіричного дослідження визначення рівня виховання етичної культури молодших підлітків маємо наступне. Почавши працювати з даною темою, знайомитися з працями відомих педагогів, психологів, філософів, опрацьовуючи наукові статі, дисертації та напрацювання колег-магістрантів було визначено певна кількість рівнів та їх характеристики. А проведення власного дослідження, систематизація та аналіз отриманих підсумкових даних дає змогу порівняти їх з раніше отриманою інформацією.

Працюючи з когнітивним компонентом для визначення сформованості в учнів поняття «добро» і «зло» було запропоновано пройти опитування «Як розпізнати добра чи зла ця людина?». Учні, участь брали 43 особи, відповідали на питання перша частина яких стосувалася «Добра людина завжди»:

- голосно розмовляє з оточуючими, але ні на кого не кричить (2%);
- завжди вислухає та дасть пораду, турбується про інших (64%);
- тихо поводитьься та завжди стримана(ий), нічого не вимагає (34%).

Друга частина запитань «Зла людина завжди»:

- робить ті те, що цікаво, насміхається над іншими (28%);
- завжди проявляє невдоволення, має поганий настрій (33%);
- насміхається над невдачею іншого (39%).

Наступним етапом стало застосування методу групової бесіди, учні відповідали на питання «Який вигляд має добро, а який зло?». Аналізуючи відповіді можна побачити чітке протистояння цих понять. Добро асоціюється з сонечком, щасливою родиною, яскравими квітами та посмішками, натомість зло - з війною, сварками та темним лісом. Результатом бесіди є переконання учнів у дійсному існуванні понять «добро та зло» (97%) і розуміння, що зло займає не значну частину (3%).

Наступне завдання мало творчий нахил, та стосувалося другого – емоційного компоненту, звучало так: «Уяви який великий світ, скільки у ньому живе твоїх однолітків! Які поради ти можеш їм дати, від чого застерегти та що підказати?». Відповідати на питання молодші підлітки не поспішали. Аналізуючи результати можна зробити такі висновки: радили цінувати мир (89%), пишатися своєю родиною (7%), гарно вчитися (4%); застерігали від брехні та поганих вчинків (34%), крадіжок (29%), заздрості та сварок (37%). Загалом школярі радили іншим бути уважнішими та терплячішими до інших, ввічливими та щедрими, любити світ навколо себе, шанувати природу, бути гарним другом. Цей підхід виявився правильним тому, що під приводом поради ровесникам діти усвідомлено показали проблеми морально-етичного виховання, котрі присутні в їх житті, пройнялися відчуттям правильних вчинків та тих, які треба уникати.

Тестування показало, що відчуття вдячності виявляється до матері (18%), вчителів (12%), родини (10%), друзів (9%), тата (8%), бабусі та дідуся (8%) не визначилися з відповіддю (35%). Цікаво зауважити, що відчуття поваги ототожнюється вдячністю.

Опитування учнів 5 – 6 класів на тему «Які знання та здобутки людства є найбільш потрібними?» і «Чи відіграють роль у житті людини знання про мораль?» дали результати, які можна розділити на певні умовні групи.

Перша група (31%) зазначили про вагомість морально-етичних знань, уміння розпізнати добро і зло, цінність людського життя та щирість у дружбі. На відповіді могло вплинути вивчення шкільного курсу «Духовність і мораль».

Друга, найчисельніша група (49%) визначили наукові напрямки головними (географія, біологія, астрономія, математика). Вивчення більшості цих предметів розпочинається саме у 6 класі, тому викликаний інтерес є нормою для цього періоду шкільного життя.

Учасників третьої групи (14%) приваблюють знання, які приносять не тільки користь, а ще й задоволення (волейбол, музика, малювання).

Решта опитаних школярів (6%) не визначилися або не могли дати відповідь.

Стосовно другого питання маємо такі результати: пріоритети моралі та норми суспільної поведінки важливі у житті людини, адже спонукають людину бути чесними (24%), порядними (23%), добрими (19%), толерантними (18%), ввічливими (16%).

Етично вихована людина здатна доброзичливо ставитися до оточуючих, може бути співчутливою та дружньою, здатна уникати зла.

Опрацювання відповідей дітей на поставлені запитання у тестах, бесідах та опитуваннях, молодші підлітки виділили ряд якостей які притаманні порядним та нетактовним людям, наведено у таблиці 1.1.

Таблиця 2.1

Якості притаманні порядним та нетактовним особам

№	Порядна людина	К-	%	Нетактовна людина	К-	%
1	ввічливість	9	18	сварливість	10	20
2	вихованість	8	16	неохайність	9	18

Продовження таб.2.1

3	охайність	8	16	грубість	6	12
4	тактовність	5	10	зздрісність	5	10
5	щирість	5	10	нав'язливість	6	12
6	лагідність	4	8	егоїзм	5	10
7	скромність	3	6	нахабність	5	10
8	завжди прийде на допомогу	2	4	не поважає інших	3	6
9	шанує дорослих	1	4			
10	відсутні шкідливі звички	1	4			
11	Не відповіли на питання	2	4	Не відповіли на питання	1	4
Всього		50	100	Всього	50	100

Визначили також джерела інформації з яких молодші підлітки дізнаються про норми суспільної поведінки та мораль. Результати наведені у таблиці 1.2 «Джерела інформації складових етичної культури»

Таблиця 2.2

Джерела інформації складових етичної культури

№	Джерело інформації вказане дитиною	%
1	Вчителі, навчальний матеріал	28
2	Батьки, дорослі родичі	21
3	Інтернет	17
4	Друзі	12
5	Телепередачі, кінофільми	10
6	Сусіди	7
7	Не дали відповідь	5

Важливо відмітити той факт, що 72% дітей впевнені у тому, що поради та настанови дорослих цінні у їх житті. Батьки бажають тільки добра та завжди підтримують, вчителі мають на меті дати знання, сусіди дати корисні настанови.

Заповнюючи анонімне анкетування на учасників чекали цікаві та неординарні питання, серед яких було таке «Чи дотримуєшся ти своїй порад, які давав ровесникам з усього світу?». Більшість з опитаних 58 % дотримуються, 34 % вважають доцільними ті поради і 8% мали на меті дати поради іншим, а не собі.

З'ясували також особисті якості, котрі на думку молодших підлітків є найбільш цінними: доброта (16%), чесність (11%), щирість (7%), розум (6%), чуйність (5%), дружелюбність (5%), доброзичливість (4%), уміння слухати та чути оточуючих (4%), порядність (4%), охайність (4%), активність (3%), вихованість (3%), відповідальність (3%), стриманість (3%), вірність (3%), скромність (3%), життєрадісність (3%), старанність (3%), толерантність (3%), співчутливість (3%), організованість (3%) та лагідність (2%).

Опрацьовуючи отримані відповіді у ході проведення спостережень за поведінкою учнів 5 – 6 класів, опитувань, бесід, анкетувань та тестувань можна визначити та виділити певні рівні вихованості етичної культури у молодших підлітків. Отож врахувавши усі критерії, показники та мотиваційні аспекти визначаємо високий, оптимальний, достатній та низький рівні.

Систематизовані знання на основі базових етичних цінностей притаманні високому рівню вихованості етичної культури молодших підлітків. Моральні вчинки дітей цієї групи ґрунтуються гуманістичними мотивами та значимістю цінностями реального життя. Добре розвинене почуття самоповаги та почуття власної гідності стимулює учнів слідувати принципам добра та протистояти злу.

Для школярів з оптимальним рівнем, притаманні такі моральні якості, як справедливість, обов'язковість та відповідальна товариськість, не

дивлячись на те, що основи етичної культури засвоєні не систематизовано і не є повними. Діти цієї групи виявляють ініціативу, до оточуючих ставляться позитивно, емоції – стійкі, виявляють повагу та довіру.

Найбільшу групу представляють школярі з середнім рівнем засвоєння основ етичної культури. Не завжди можуть відрізнити добро і зло, що відображається у їхній поведінці, проявляють нетерпимість, впертість, демонструють байдужість. Не бажають усвідомлювати свою провину, навіть можуть нехтувати своїми обов'язками, а гарною поведінкою бажають заслужити оцінку або похвалу, найчастіше це не є свідомим вибором.

Ще одну велику групу представляють учні з низьким рівнем вихованості етичної культури, головною рушійною у поведінці яких силою є інтуїція або імпульси. Спілкуючись з іншими проявляють негативізм та зухвалість, нехтують своїми обов'язками, натомість вимогливі до інших, виявляють безвідповідальність, прояви моральності здійснюють тільки під тиском або на вимогу дорослих. Діти цієї групи не бажають змінюватися на краще.

Опрацювання опитувальника вчителів (додаток 1) дає наступні результати. Значна частина педагогів (56%) не знаючи визначеного поняття етична культура окреслювали лише його окремі складові: інтелігентність (19%), вихованість (15%), моральні цінності (15%), повага (15%), шанобливе ставлення до природи (10%), любов до Батьківщини (10%), культурна поведінка (10%) та милосердя (6%).

Значно менша частина (16%) розглядають етичну культуру як авторитарну вихованість, де усі неухильно дотримуються запроваджених правил та прийнятих норм.

Третя група вчителів (28%) мають чітке цілісне уявлення та визначили орієнтування учнів на систему етичних цінностей спрямовану на її прояви у всіх сферах життя людини. Опитано було 20 педагогів навчального закладу.

Найрідніші люди для молодших підлітків, їх батьки, протягом тижню мали можливість долучитися до онлайн-опитування у вигляді google-

форми (додаток 2). Неможливо не зазначити, що саме батьки та атмосфера у сім'ї мають найбільший вплив на формування особистості. Втішає той факт, що усі опитані дорослі усвідомлюють важливість, в окремих випадках необхідність виховання етичної культури у молодших підлітків.

Таким чином, можна зробити висновок про важливість присутності етичного виховання у виховному процесі у шкільному житті. Необхідність роз'яснення учням моральних цінностей, культури поведінки, гармонійного співіснування з оточенням та шанобливого ставлення до довкілля.

Отримані дані у результаті проведення дослідження, їх опрацювання та аналіз дають основи стверджувати про важливість його проведення та відіграють провідну роль у вивченні питань етичної культури молодших підлітків.

Розглянемо результати проведених методик досліджень. Методика дослідження «Визначення моральних понять» (рис.1).

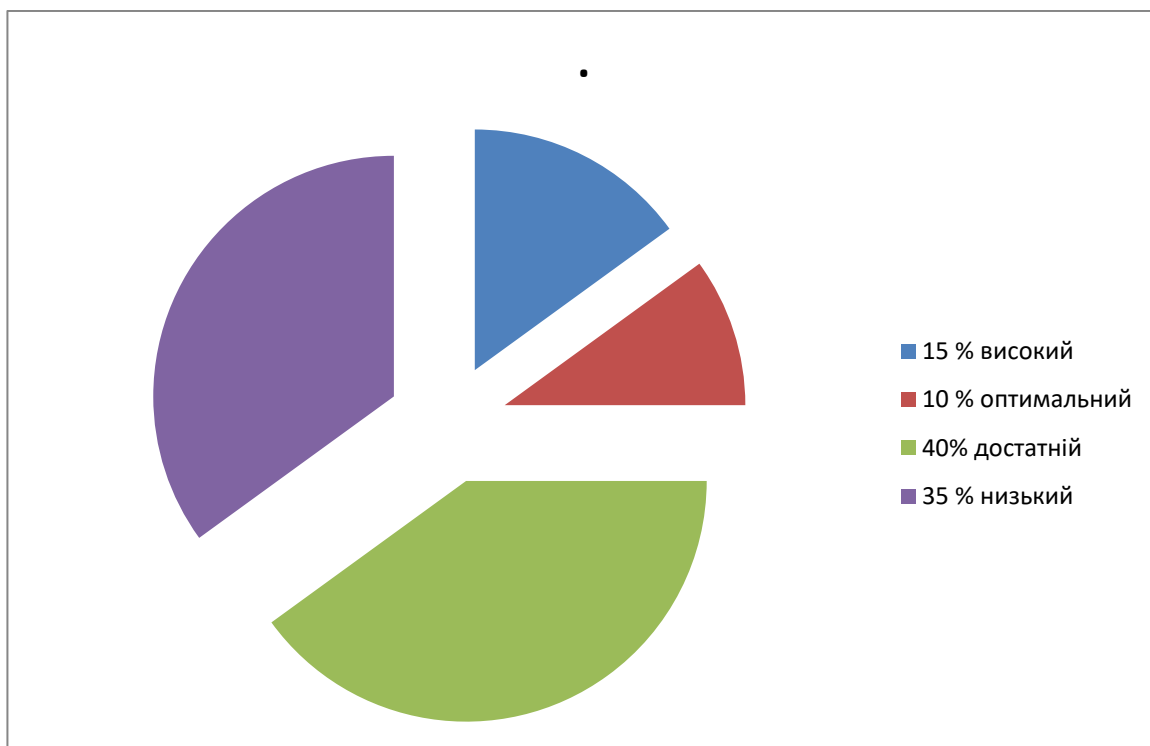

Рис.1 Методика «Визначення моральних понять»

Більша частина 40 % показали достатній рівень у володінні знань про моральні поняття, 35 % - низький, 15 % - високий та 10 % оптимальний рівень.

Результати проведення методики «Моє розуміння особистісних якостей людини» (рис. 2)

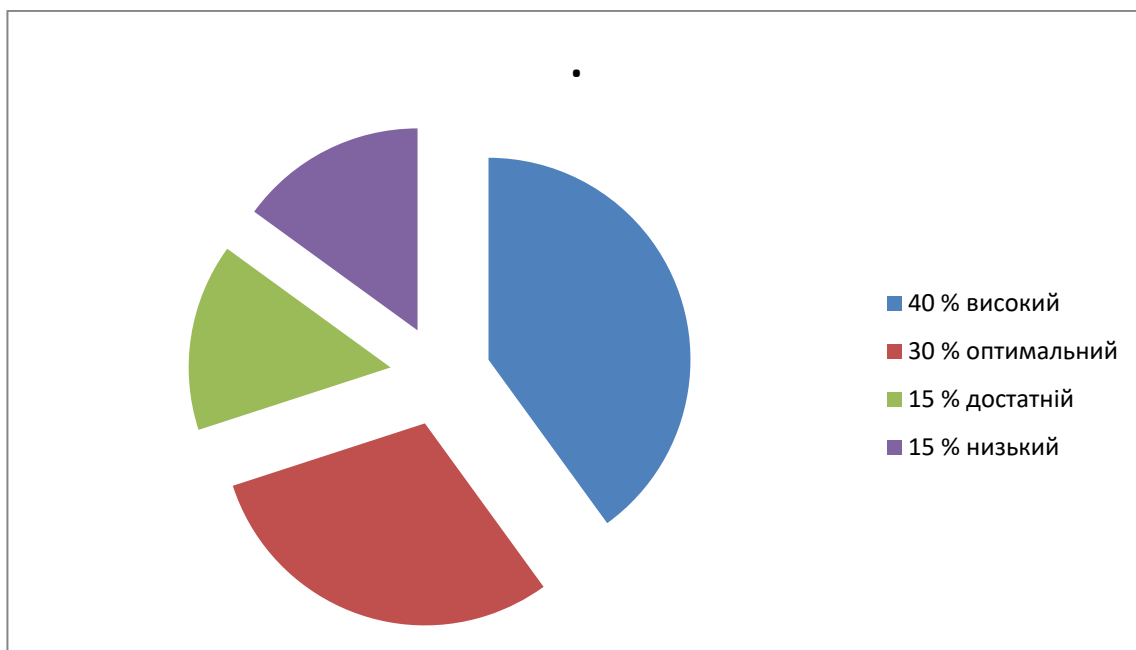

Рис.2 « Моє розуміння особистих якостей людини»

Школярі досить добре орієнтуються в основних етичних поняттях (чесність, совість, вірність, відповідальність, порядність, людяність, егоїзм, дружба). Більшість показали високий рівень (40%), оптимальний – (30%), достатній та низький (по 15%).

У результаті проведення методики «Домінуючі ціннісні орієнтації» маємо (рис 3.)

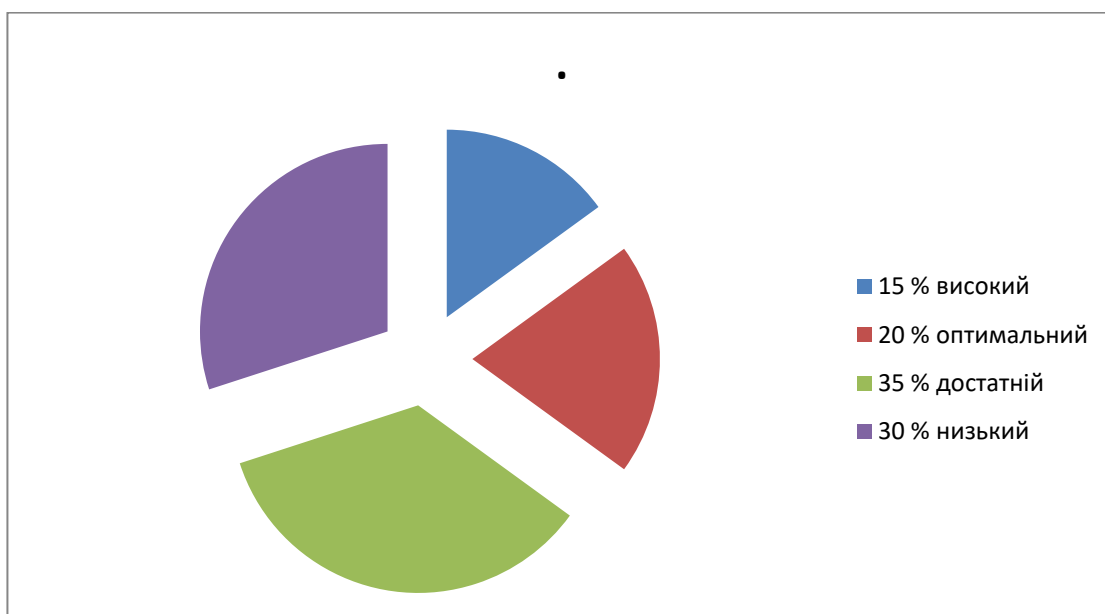

Рис.3 Методика «Домінуючі ціннісні орієнтації»

За визначенням сімнадцяти суджень маємо наступні показники: найменшу частину представили учні з високим рівнем етичної культури (15%), оптимальний (20%), низький (30%) та достатній (35%). Отож можна впевнено сказати, що молодші підлітки досить добре володіють знаннями про моральні поняття та норми культурної поведінки.

Результати проведення методики «Властивості характеру – опитувальник самооцінки Т.Лірі» (рис.4)

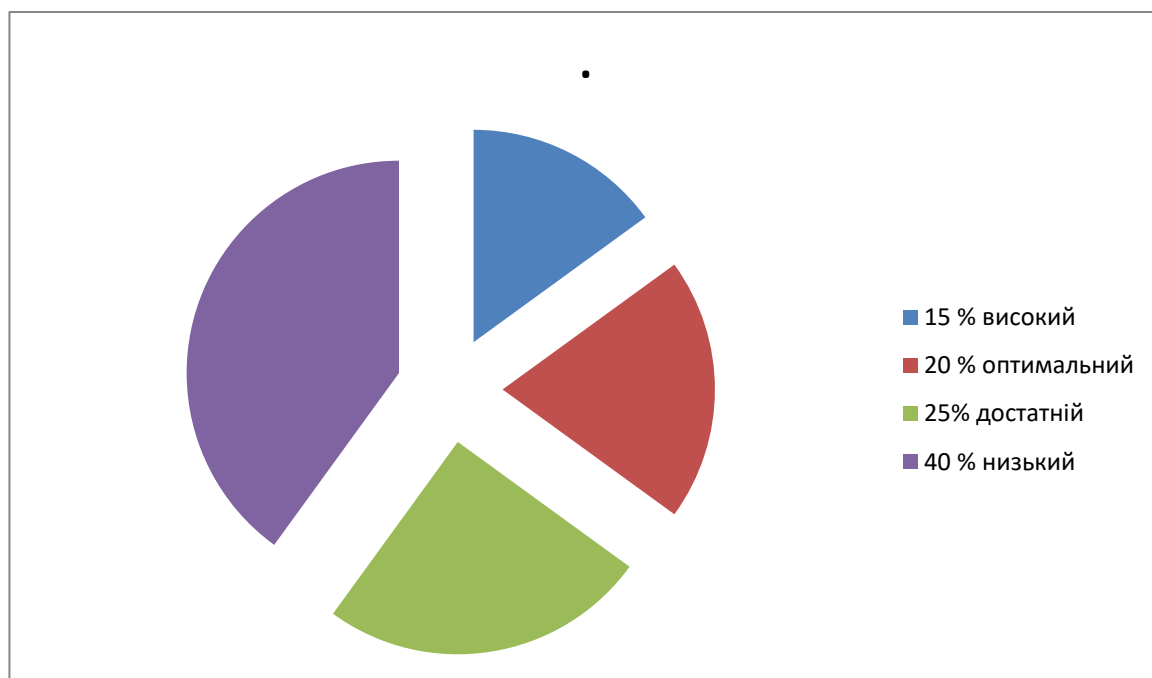

Рис.4 Методика «Властивості характеру – опитувальник самооцінки Т.Лірі»

Високий (15%) рівень показали опитані учні, оптимальний – 20%, достатній – 25% та низький – 40%. Цікавими варіантами були продовження понять «чуйність», «правда», «існування», «буття». Із завданнями більшість школярів справилися, наприклад «Організованість – уміння організувати свій куточок» і таке інше.

Результати проведення методики «Ціннісні орієнтації» (рис. 5)

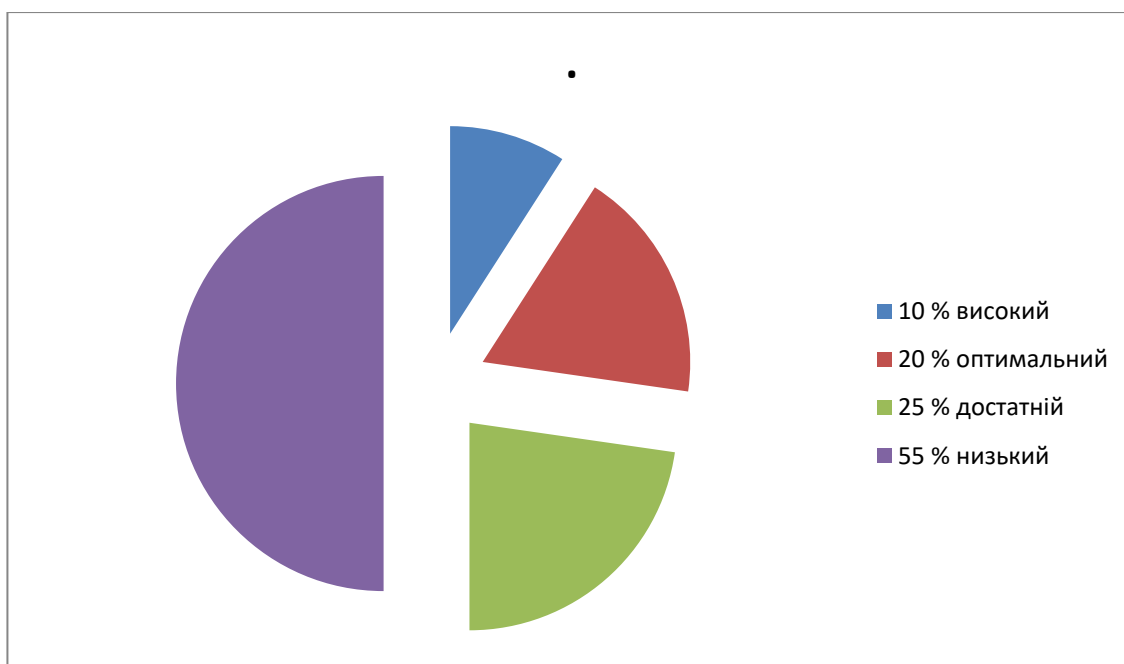

Рис. 5 Методика «Ціннісні орієнтації»

Міра вираженого індексу стійкості переконань опитаних молодших підлітків показали такі результати: високий – 10%, оптимальний – 20%, достатній – 25%, низький – 55%. Рівень визначали за кількістю займенників першої особи у реченні, а також присвійні та власні («мій», «моє», «мені» і т.п.).

У результаті проведення методики «Діагностика мотивації до успіху» маємо (рис. 6)

Рис. 6 Методика «Діагностика мотивації до успіху»

Сформовану морально-духовну самосвідомість, відповідальне ставлення до доручень, готовність брати відповідальність, норми поведінки та культури показали учні з високим та оптимальним рівнями по 15%, достатній – 30% та низький 40%.

На підставі отриманих відповідей від педагогів закладу маємо таку інформацію: бракує методичного забезпечення з теми етичного виховання молодших підлітків; методичних сучасних розробок; дидактичних матеріалів; проведення вебінарів, конференцій та семінарів з даної тематики; плакатів, збірок та тематичних книг. Вчителі виділили перешкоди, які на їхню думку перешкоджають ефективному процесу виховання етичної культури, серед них вплив соціальних мереж та мультимедійних платформ (наприклад TikTok), рівень моралі у суспільстві, життєві реалії та приклад батьків (досить часто негативний) або їх неувага, емоційна нестабільність нервової системи молодших підлітків. Таким чином вчителі зазначають значний вплив на процес виховання етичної культури сім'ї самої дитини, соціума, ЗМІ та навчального закладу дитини.

На основі представленої до уваги батьків google-форми, яку заповнювали за бажанням, можна зробити наступні висновки. На думку батьків виховання етичної культури відіграє важливу роль у становленні особистості молодшого підлітка, тому необхідно проводити роботу з цього напрямку у рамках сім'ї (пояснювати вдома, бути гідним прикладом, стати авторитетом для своїх дітей) та у навчальному закладі (проводити заходи, обговорення, обігрувати певні ситуації та навіть введення навчального предмету). «Ми, батьки, маємо власним прикладом показувати дитині, що значить бути вихованим, а не лише говорити як треба себе поводити» (мати учня 6 класу); «Пам'ятаймо про те, що виховання йде з сім'ї» (мати учня 6 класу); «Необхідно дослухатися до інтересів своєї дитини» (мати учениці 5 класу); «Я вважаю, що необхідно ввести навчальний предмет, де вивчатимуть етику та виховання. Бо у першу чергу діти повинні зростати людьми, а вже

потім вченими» (мати учня 5 класу) ось такі приклади відповідей батьків щодо важливості етичного виховання молодших підлітків.

Попередниками даної тематики дослідження було визначено чотири рівні вихованості етичної культури молодших підлітків, серед них високий, оптимальний, достатній та низький. З даною класифікацією маю усі підстави погодитися, оскільки у своєму дослідженні бачимо чіткі розмежування аналогічні попереднім дослідникам.

Школярі з високим рівнем вихованості етичної культури представляють найменшу відсоткову частину. Представники цієї групи мають чітке та сформоване знання моральних понять, здатні брати відповідальність не тільки за себе, а й за оточуючих, здійснюють усвідомлений вибір у певній ситуації, норми поведінки культурні, поважають думку інших, поважають старших, мають внутрішню упевненість, відповідально ставляться до доручень, виконують поставлені задачі, займаються саморозвитком, уважні та самокритичні, доброзичливі, співчутливі.

Представникам з оптимальним рівнем вихованості етичної культури притаманні добре розвинені такі моральні якості як товарицькість, справедливість, відповідальність, доброзичливість, досить просто будують стосунки з однолітками, відчуття своїх обов'язків та самоповаги, виявляють милосердя, хоча й відчувається не систематизовані основні знання з етичної вихованості.

Молодші підлітки у яких виявлено середній рівень вихованості (найбільша група школярів) мають поверхневі, неповні знання з досліджуваної тематики. Мають такі добре розвинені позитивні риси характеру як доброту, щедрість і певні негативні неохайність, маніпулювання іншими, підлість, певні прояви агресії, неслухняність. Їх дії та поведінка найчастіше є ситуаційними і як правило не відповідають нормам моралі, їм важко вдається розпізнати поняття та їх застосовувати у тій чи іншій ситуації.

Досить велика група представлена учнями з низьким рівнем вихованості етичної культури. Проявляють байдужість, підлість, мають схильність брехати, знущаються над оточуючими та над тваринами, на зауваження реагують емоційно негативно, не мають бажання дослухатися до порад, агресивні. Молодші підлітки цієї категорії мають хибні або обмежені знання етичних та моральних норм, і діють на рівні імпульсів чи інтуїції.

Проведене дослідження дало результати проаналізувавши які можна сказати про гостру потребу у вихованні етичної культури молодших підлітків. Це представники активного молодого покоління, а значить майбутнє нашої незламної батьківщини України. І першочергове завдання виховати гідних громадян, достойних людей, справжніх українців та культурних жителів суспільства та планети у цілому. Для виконання поставленого завдання необхідно працювати злагодженою командою батьки, педагоги та держава. Тільки спільними зусиллями можна дійти до результату і отримати етично виховану, розуміючу принципи та поняття моралі особу. А ще важливо пам'ятати про те, що власний гідний приклад діє як найкраща рушійна сила у правильному напрямку.

Висновки до другого розділу

Під час проведення емпіричного дослідження використовували такі методики: «Визначення моральних понять», «Моє розуміння особистісних якостей людини», «Домінуючі ціннісні орієнтації», «Продовж пропозицію», «Егоцентризм особистості школяра», «Рівень відповідальності молодших підлітків» та методи: опитування, анкетування, бесіди, обговорення та тестування.

На основі отриманих результатів маємо наступні дані: рівень етичної культури молодших підлітків має чотири ступені (високий, оптимальний, середній та низький), зацікавленість батьків у покращенні процесу етичного виховання дітей, прагнення педагогів до покращення умов та можливостей задля отримання гарних результатів.

Відношення батьків до процесу виховання етичної культури знайшло позитивне відображення та підтримку. Цінним є той факт, що батьки розуміють важливість становлення правильних етичних понять на вихованість та сприйняття соціумом молодшого підлітка. У свою чергу педагоги висловлюють готовність до вимог часу та розуміють свою місію у освітньому процесі.

РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ.

3.1 Визначення та обґрунтування педагогічних умов виховання етичної культури молодших підлітків Нової української школи.

Проведене дослідження, його теоретичний аналіз та проведена діагностика з досліджуваної теми дали основи для висновку про недостатній, у більшій частині молодших підлітків, рівень сформованості виховання етичної культури. Українське суспільство потребує комунікабельних, творчих, вихованих та культурних особистостей, здатних усвідомлено діяти у різних ситуаціях та реалізовувати себе в умовах сучасного суспільства, тому необхідно виокремити ті визначити педагогічні умови та тенденції у педагогічній діяльності, які сприятимуть підвищенню рівня вихованості етичної культури молодших підлітків.

Педагогічні умови, застосування яких може дати позитивні результати у процесі виховання:

1. впровадження нових форм і методів у навчальний та виховний процес;
2. підготовка педагогів до виховання у молодших підлітків етичної культури;
3. співпраця педагогів та батьками, школи та родини з іншими соціальними інститутами у сфері виховання етичної культури;
4. дотримання учасниками освітнього процесу правил та положень етичних норм.

Даний перелік педагогічних умов у комплексі складає цілий процес, застосування якого має дати ефективний результат.

Вагомим напрямком організації та проведення виховної роботи етичної культури у школі є підготовка педагогів закладу, адже саме від

вчителя та його дій залежить успішний результат. Професіоналізм, майстерність та як не дивно вмотивованість педагога, його робота з батьками забезпечують якісний процес виховання етичної культури молодших підлітків в умовах навчального закладу та сім'ї.

На сьогоднішній день чітко проглядається тенденція у зацікавленості батьківства та суспільства у цілому у такій роботі навчального закладу де діти не лише отримують знання з основних наук, а й виховуються особистості з високою моральною та етичною культурами, готовими до змін з власними творчими амбіціями та інтересами.

Проведене дослідження спонукало педагогів, які брали участь у ньому, на направлення зусиль до створення таких педагогічних умов, які допоможуть у процесі виховання етичної культури молодших підлітків. Методична допомога, яку можна отримати у Одеській академії неперервної освіти, самоосвіта, обмін досвідом з колегами у соціальних мережах та групах меседжерах, творчий пошук та аналіз отриманої інформації, уміння застосовувати нові знання у власній практиці сприятимуть втіленню педагогічних умов у процес.

Ефективність виховного процесу залежить від активності залучення здобувачів освіти до різних видів діяльності, серед яких вирізняють навчальну, виховну, творчу, інформаційну та дослідницьку.

Розглянемо виховання етичної культури як поетапний процес. У ході розробки та впровадження якого необхідно створити умови, за яких зростатиме поведінкова стійкість, почуття обов'язковості та відповідальності, внутрішня упевненість та цілеспрямованість. За результатами проведеного дослідження простежується потреба у вдосконаленні знань з базових етичних та моральних компонентів, переконань, звичок, культурних якостей та моральної свідомості.

Залучити здобувачів освіти до активного навчального та виховного процесу можливо лише за умови прийняття ними мети навчання, про це неодноразово наголошували такі вчені як Григорій Костюк. Обґрунтувати це

можна лише внутрішньою мотивацією учнів. Саме через це можна застосовувати проблемне навчання як стимул до внутрішньої мотивації учнів через його здатність мобілізувати діяльність учнів.

Метою концепції «Нова українська школа» є підвищення якості освіти. Що вимагає урізноманітнення освітнього процесу через зростання таких форм навчання як ігрова, проектна та дослідницька. Для впровадження концепції стандартних класних кімнат замало, тому доцільним є осучаснення освітнього середовища. Відмова від старих підходів, наприклад стандартного розташування парт на користь мобільних робочих місць, що легко трансформуються у групову роботу та застосування нових активних форм роботи, забезпечують спілкування та співпрацю між однокласниками. Створення тематичного простору для навчальних предметів, урізноманітнення процесу виховання дидактичними засобами активують процес зацікавленості та пізнання нового у молодших підлітків.

Комплексний підхід, на якому ґрунтується інтегроване навчання не ділить навчання на окремі дисципліни, а діє як цілісна система. Заохочення здобувачів освіти, відкриті можливості, знання та навички які сприятимуть успішному засвоєнню отриманої інформації. Поєднання аспектів навчання в освітньому середовищі, яке забезпечує процес інтеграції, створює збалансовану систему освіти.

Поєднання практичного досвіду з теоретичними дослідженнями доводять, що застосування такої педагогічної технології як проблемне навчання має позитивний вплив на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Дана технологія стимулює пізнавальну діяльність, творчу активність, наукову обізнаність та формує соціальні якості дітей.

Технологія проблемного навчання – це спроектована вчителем організація процесу активного оволодіння учнями новими знаннями і способами дій, під час якого нові знання не даються учневі в готовому вигляді, а здобуваються ним під час розв'язування проблеми, сконструйованої педагогом [18, с. 265].

Аналізуючи вище вказане зазначимо, що проблемне навчання дає реальні результати у процесі виховання етичної культури молодших підлітків. Стимулює до вирішення питань етичної поведінки, оцінювання дій та наслідків, роз'яснення власного вибору та прийняття того чи іншого рішення. Застосування проблемного навчання як активної форми визначається однією з рушійних сил у формування етичної вихованості.

Розуміння та застосування основ етичної культури молодшими підлітками потребує налагодженого виховного процесу, який наповнений відібраними матеріалами за змістом, підібраними методами та формами, а також врахування вікових особливостей учнів середніх класів і закономірностей їх розвитку.

Застосовуючи поетапний процес виховання необхідно розуміти те, що необхідно дотримуватися послідовності від простого до складного. Для цього підбираємо матеріали на основі яких, спираючись на яскраві моменти та цікаві факти формуються розуміння нових знань та визначення понять.

За спостереженнями педагогів ефективний вплив на виховання етичної культури у молодших підлітків позитивно впливає насичене шкільне життя емоціями, колективними проектами, переживаннями та роботою у команді. Натомість ігрова форма та робота групами може викликати суперечності або навпаки об'єднати учнів.

Одним із сучасних напрямків розглядають інтерактивне навчання. Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен здобувач освіти відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність [27, с.140]. Головною умовою даної форми є постійна активність та взаємодія усіх учасників начального та виховного процесу. Саме те, що залучаються усі учні надає можливість рефлексувати та дискутувати на запропоновані теми у дружній атмосфері, поважаючи думку інших. Діалогове спілкування, бесіди, обговорення сприяють тісній взаємодії вчителя і учнів.

Вивчаючи педагогічну практику зазначимо, що інтерактивне навчання спонукає учнів до освоєння та вивчення базових понять етичної культури. Виявляє та реалізовує інтелектуальний потенціал та соціальний розвиток, сприяє саморозвитку та самореалізації здобувачів освіти.

Узагальнив ознаки інтерактивного навчання, що впливають на виховання основ етичної культури молодших підлітків Костянтин Баханов. За підібраними ним матеріалами розроблено ряд занять: серія взаємопов'язаних проблемних ситуацій, відкритість навчання, відсутність визначеного рішення, групова робота на уроках, співробітництво різних рівнів, зворотній зв'язок, розкутість та емоційне вираження тощо [2, с.12].

Завдання вчителя створити такі умови у класі та на уроці, які сприятимуть вихованню культурного спілкуванню, гарній поведінці у групі, ефективній співпраці один з одним, здатність вирішувати проблемні ситуації. Інтерактивні методи педагог може застосовувати протягом усього уроку та усіх його етапах.

Однак на основі проведеного дослідження можна стверджувати, що саме від професійності вчителя та його готовності залежить ефективність виховання етичної культури молодших підлітків.

Підвищення професійної майстерності педагога, його саморозвиток, самонавчання, внутрішня готовність до сприйняття нового працюють ефективно у комплексі. Компетентність необхідно розвивати та удосконалювати, а бути компетентним значить уміло поєднувати теоретичні знання та практичні навички у своїй професійній діяльності. Саме тому педагогічна діяльність підлягає безперервній педагогічній освіті та постійній підготовці вчителя.

Існує вимога «Підвищення професійної компетентності педагогічних працівників», яка включає у себе два постійні критерії «Педагоги підвищують кваліфікацію» та «Педагоги є учасниками методичної роботи закладу».

Стосовно першого критерію, то це курси підвищення кваліфікації (офіційний документ «Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», затверджений постановою КМУ від 21.08.2019 № 800), участь у вебінарах, семінарах, тренінгах та конференціях. Документом визначено види, періодичність, обсяг та саму процедуру підвищення кваліфікації. Чітко зазначено, що педагогічні працівники зобов'язані постійно займатися вдосконаленістю власної професійної майстерності, самостійно обирати форми, напрямки навчання. За між атестаційний період необхідно набрати 150 годин (на п'ять років).

Другим критерієм передбачено активну участь педагогічних працівників у методичній роботі закладу; допомога у розробці уроків, заходів та занять; робота у творчих групах закладу; співпраця з батьками, щодо розвитку дітей, їх інтелектуальних та творчих можливостей, навчання та соціалізації у класах, групах.

Варто зазначити, що підвищення кваліфікації педагогічних працівників забезпечується їх засновниками та органами управління відповідних закладів освіти у межах повноважень та відповідно до законодавства [32, с.2].

Партнерська співпраця та взаємозв'язок школи та сім'ї молодшого підлітка з соціальними інститутами та громадськістю на сьогодні вважають чи не найголовнішим чинником процесу удосконалення педагогічної освіти щодо ефективного навчання та перспективного виховання здобувачів освіти, що сприяє зміцненню національної свідомості юних громадян країни. Сучасний етап розвитку України не лише вбачає актуальним дану тему, а й необхідною в умовах агресії країни сусіда, що обумовлено ще й перебудовою понять правових, соціальних та ідеологічних.

Реалізація партнерської взаємодії педагога з учнями, педагога з батьками можлива за умови єдності прагнень, спільних інтересів та взаєморозуміння один одного. Процес виховання має набути стабільного характеру та якомога більше знизити ті розбіжності, які існують в уявленні підростаючого покоління сьогодні. Інформація, яку діти отримують у

теоретичному змісті повинна бути підтверджена і в житті, що їх оточує: поведінка дорослих, дії у певних ситуаціях, реагування на проблемні моменти і таке інше.

Варто зауважити, що суспільство перебуває в процесі пошуку нових цінностей і відповідно – нової стратегії виховання дітей у контексті партнерської взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу [30, с.5].

Основою для результативної співпраці школи з сім'єю є нормативно-правові документи, накази, методичні рекомендації та концепція «Нова українська школа» - документ, який проголошує збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчальнопредметного середовища, що разом забезпечують психологічний комфорт і сприяють виявленню творчості дітей [23, с. 11].

Здатність вчителя залучити батьків до процесу освіти дітей, налагодження спільної роботи з фахівцями та асистентами, грамотно підібрані методики навчання, готовність до взаємодії з усіма учасниками на засадах партнерства складають необхідну компетентність для роботи у сучасних умовах. Як наслідок відповідальність за весь освітній процес збільшується не лише на педагога, а й на інших учасників даного процесу.

Аналізуючи наукові праці сучасників варто зауважити тенденцію старіння традиційних педагогічних підходів і пошук нових, де активно прослідковується тісна співпраці сім'ї та школи задля спільного виховання молодших підлітків.

У роботі педагога є певні складові, дотримання яких у будь-якій ситуації дасть позитивні результати, серед них: недоторканість родини дитини і не втручання у сімейні відносини; врахування психології дитини не намагатися замінити батьків дитині; пам'ятати, що школа це соціальний інститут, завдання якого передати здобувачеві освіти надбання людства та пристосувати до щоденного життя у сучасному світі. Оскільки шкільне та сімейне життя все одно переносять атмосферу одне в інше, а разом з тим і

звички, взаємовідносини, манери поведінки то налагоджений контакт з батьками буде запорукою успіху у процесі виховання молодшого підлітка.

Проте, вчитель повинен знати про кожного із своїх учнів в яких умовах проживає, склад сім'ї, тенденції існування. На основі зазначеного умови співпраці будуються осмислено, а робота йде результативніше.

Взаємодія вчителя з батьками ґрунтується на таких чинниках:

- доброзичливість;
- спільна робота на результат;
- відкритість у спілкуванні;
- наголошення на провідній ролі батьків у житті дитини;
- розуміння інтересів дитини;

За концепцією НУШ педагогіка партнерства між школою та сім'єю молодшого підлітка представляє собою складний процес «реалізації зв'язків і відносин суспільної установи і малої групи, основною метою яких є виховання дитини протягом усіх років навчання» [23, с. 38].

Провідна залежність усього виховного процесу залежить від саморозвитку, самовдосконалення та самовиховання батьків, їх культури поведінки та принципів моралі, які вони дотримуються у власних нормах етикету.

Зазначимо, що «формування педагогічної культури сім'ї – це передусім просвітницька робота школи, учителів, спрямована на свідомість батьків учнів. Урешті-решт ідеться про право дитини на таких батьків, які здатні забезпечити їй можливість усебічного розвитку й сімейного добробуту. У такому вигляді формування педагогічної культури батьків є частиною соціальної політики сучасного українського суспільства, оскільки загальновідомо, що послаблення сім'ї – серйозна проблема соціальної політики будь-якої держави» [30, с.11].

Дотримання учасниками освітнього процесу правил та положень етичних норм, розглядається нами як педагогічна умова успішного процесу виховання етичної культури молодших підлітків. Адже, дана умова

забезпечує створення комфортного психологічного клімату співпраці усіх учасників освітнього процесу.

Складові психологічної культури, які мають безпосередній вплив на створення позитивного клімату спільного існування:

- позитивний погляд на навколишній світ;
- розв'язання проблемних ситуацій;
- міркування про доцільність своїх вчинків;
- відповідальність;
- мудре рішення у складній ситуації.

Сучасний світ вимагає дисциплінарної відповідальності та чіткого виконання свої обов'язків успішного існування людиною у ньому. Формування цих складових закладається дітям у шкільному житті, це так звана шкільна дисципліна, тобто дотримання здобувачами освіти правил навчального закладу, виконання своїх обов'язків та підкорення графському обов'язку.

Шкільна дисципліна є умовою організованого освітнього процесу, що пояснюється неможливістю проведеного на належному рівні уроку, заходу чи іншої активності за її відсутності. Провідну роль у встановленні та дотриманні дисципліни належить вчителю так само як і у вихованні почуття відповідальності і виконання обов'язків. Необхідно систематично долучати учнів до дотримання встановлених правил, нагадувати їх зміст та твердження. Базуватися прийняті правила повинні на чинному законодавстві України, враховувати умови для навчання і праці у навчальному закладі, зазвичай прийнято сумлінне і свідоме виконання усіма учасниками освітнього процесу.

Отож головним завданням вчителя є донести до свідомості молодшого підлітка його обов'язок гідної поведінки і відповідального ставлення до навчання, як громадянина вільної країни.

Впровадження виділених педагогічних умов у повному обсязі забезпечить активне впровадження процесу виховання етичної культури та забезпечать активну участь здобувачів освіти у освітньому процесі в цілому.

3.2 Методичні рекомендації, щодо реалізації педагогічних умов виховання етичної культури

На початку кожного навчального року задля реалізації Державного стандарту розробляються методичні рекомендації з усіх навчальних галузей, цього річ дана процедура ускладнилася умовами воєнного стану. Зазвичай розробляють рекомендації Міністерство освіти і науки України разом з Інститутом модернізації освіти. Надається перелік освітніх програм, описуються практики та ключові компетентності.

Вивчаючи запропоновані керівним органом рекомендації спробуємо дібрати найбільш доречні у застосуванні запропонованих педагогічних умов у вихованні етичної культури молодших підлітків у Новій українській школі.

Оновленням змісту освіти займається інноватика – «наука про оновлення освіти, теорії інноваційних процесів, учення про створення, сприйняття, оцінювання, засвоєння і застосування педагогічних інновацій в їх органічному поєднанні» [39, с.48]. Процес інтеграції можна розглянути як об'єднання у одне ціле різних частин, це пояснює системний підхід, який на сьогодні широко рекомендують застосовувати на практиці у педагогічній діяльності.

Завдання вчителів створити відкриті можливості для учнів щодо інтеграції їх знань та навичок з різних дисциплін та розуміння того як це взаємодіє. Тому доцільно застосовувати діяльнісний підхід та критичне мислення (ще називають відповідальним мисленням, адже весь процес починається з отримання інформації і закінчується прийняттям рішення).

Людина, яка критично мислить має такі вміння:

- перевіряє джерела інформації;

- фільтрує отриману інформацію;
- оцінює чужі та власні припущення, аргументи, висловлювання;
- уточнює отриману інформацію доцільними запитаннями;
- проблему розглядає з різних точок зору;
- має власну думку та вміло її висловлює;
- приймає зважені рішення.

Задля втілення цієї задачі вчителю необхідно дотримуватися наступних порад:

- давати учням час на розмірковування;
- приймати ідеї та думки учнів;
- заохочувати учнів до процесу навчання;
- організувати без ризикове освітнє середовище;
- висловлювати підтримку учневі у його здатності мислити;
- цінувати думки та міркування здобувачів освіти.

Натомість здобувачі освіти повинні мати впевненість у собі, бути активними на уроках, сприймати думки інших, бути готовим до змін та змінюватися.

Навчальний процес організувати різноманітно та застосовувати такі стратегії як мозкова атака, асоціативний куц, кубування, робота у групах та у командах. Мозкова атака допоможе зібрати якомога більше ідей та озвучити думки дітей, це активує пам'ять, а обов'язкова умова записувати усі ідеї активує роботу мозку. Стратегія асоціативний куц зазвичай доречна на початку вивчення теми та стимулює асоціативне мислення у молодших підлітків. Кубування дозволяє розглядати різні аспекти теми з допомогою вказівок та гранях куба. Групова робота сприяє активації учнівського колективу, а командна ще й додає смаку перемоги.

До покращення матеріальної бази класу можна долучити адміністрацію закладу та органи місцевого самоврядування, батьківський колектив. Наприклад, спільно з батьками написати клопотання на придбання

необхідного забезпечення, направити до адміністрації, у свою чергу директор підписане клопотання направить до органів місцевої влади на розгляд.

Та все ж таки вчитель повинен пам'ятати, що саме він є тією силою, що може змінити шкільне життя своїх учнів на краще. Грамотно організувати роботу учнівського колективу з залученням батьків та громадськості це й буде тим оновленням освітнього процесу, який такий важливий в умовах Нової української школи.

Вдосконалення компетенції педагога не можливо представити без постійної роботи над самоосвітою, саморозвитком, участю у конференціях, вебінарах, тренінгах, семінарах та звісно без постійного проходження курсів підвищення кваліфікації у спеціалізованих закладах освіти.

У Законі України «Про повну загальну середню освіту», який прийнятий 16 січня 2020 року детально описано нові підходи, яких необхідно дотримуватися для підвищення кваліфікації педагогічних працівників. У статті 54 Закону чітко вказано про обов'язок педагогічних працівників постійно підвищувати свою педагогічну майстерність шляхом вільного вибору програм, установ та закладів освіти, форм навчання. Інформацію педагогічний працівник може знаходити у зручній для нього спосіб – на сайтах закладів освіти, тематичних групах, розсилках на електроні скриньки та інших зручних для нього ресурсах.

Відповідно до частини 6 статті 18 Закону України «Про освіту» підвищення кваліфікації – це «набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань» [31].

Підвищення кваліфікації здійснюється за різними напрямками від професійної компетентності (знання предмету, особливості інклюзивного навчання, цифрова, комунікаційна та емоційно-етична) до розвитку управлінських якостей. За чинним законодавством керівництво закладу де працює педагогічний працівник повинно сприяти у бажанні працівника підвищувати кваліфікацію у зручній для нього спосіб.

За звичай процедура підвищення кваліфікації здійснюється за попередньо прийнятою та оприлюдненою програмою, що забезпечує відкритість та доступність інформації при виборі напрямку та курсу. Законодавством не визначається максимум чи мінімум годин, які необхідно вчителю пройти за рік, проте за атестаційний період необхідно набрати не менше 150 годин, 10 % з яких повинні бути спрямовані на роботу з учнями з особливим освітніми потребами. Підрахунок пройдених годин здійснюється на основі отриманих документів (сертифікатів) від суб'єктів, які надавали освітні послуги педагогічним працівникам.

Важливою складовою власної самоосвіти та саморозвитку педагога є обмін досвідом з колегами. Здійснюватися це може через спілкування у тематичних групах у соціальних мережах та меседжерах, а також рід час семінарів та творчих вечорах. Колеги діляться напрацюваннями, власними помилками та здобутками, розробками та методиками. Практичний досвід отриманий від колег часто є цінним у власній роботі, приводить до економії часу та ефективного результату проведеної роботи.

Співпраця педагога з батьками, школи з сім'єю. Саме на спільній роботі педагога з батьками наголошується у концепції Нової української школи, через об'єднання зусиль дорослих у для підтримки дітей у процесі навчання та виховання.

Регулярне спілкування між батьками та вчителями дає багато можливостей для здобувача освіти. Серед них: підтримка у тих питаннях де дитина потребує допомоги; мотивація до навчання; покращення поведінки у школі та у дома. Окрім того батьки спостерігаючи за дитиною у школі мають можливість побачити слабкі та сильні сторони своєї дитини та вчасно зрозуміти потреби, знати де заохотити та надати допомогу.

Організувати успішну роботу з батьками, це прояв справжньої майстерності педагога та залежить авторитету, моральних якостей та вміння спілкуватися самого вчителя. Втім це є невід'ємною частиною роботи красного керівника, котрий займається з колективом класу та батьками в

урочний та позаурочний час. Може вносити пропозиції на батьківських зборах навіть з матеріального забезпечення на розгляд батьків, адже знає потреби класного колективу краще.

У своїй роботі педагогічний керівник може використовувати такі форми роботи з батьками:

- бесіди;
- дискусії;
- консультації;
- батьківські збори;
- батьківські вечори;
- день відкритих дверей;
- відвідування родини;
- усні журнали.

Зміст та тематику роботи педагог визначає самостійно в залежності від поставленого питання чи потреби, від інформаційного змісту до надання допомоги у вирішенні проблеми, яка виникла. Підчас організації зустрічі необхідно дотримуватися певних правил:

- зустріч має бути інформаційного характеру, а не констатувальною помилок;
- тема обирається з врахуванням вікових особливостей учнів;
- обов'язкова наявність теоретичної та практичної частин;
- осуд учнів недопустимий на зустрічі з батьками.

Вчитель повинен враховувати право дитини на всебічний розвиток і сімейний добробут. Соціальна політика держави направлена на посилення інституту сім'ї, а формування педагогічної культури батьків є її вагомую частиною. Саме навчальний заклад через роботу педагога виконує завдання держави у допомозі батькам виконувати функції вихователів та гармонійно будувати взаємини з дітьми, бо саме з родини та її способу життя починається етичне виховання молодших підлітків.

У своїй роботі вчитель повинен керуватися тим, що спілкування з батьками – складова успішної роботи зі здобувачами освіти, пояснити це можна знаннями особливостей виховання у родині, складу сім'ї та умов проживання.

Поради як покращити ставлення батьків до школи:

- враховувати інтереси дітей та батьків;
- пам'ятати про авторитет кожної родини;
- опиратися на життєвий досвід батьків;
- не чекати легкого та швидкого успіху;
- знати, що кожна з родин має свої сильні сторони.

Робота з неблагополучними сім'ями займає вагому нішу усієї діяльності вчителя. Починати необхідно з детального вивчення вчителем умов проживання дитини, взаємин у родині, рівня культури та особливостей кожного із членів родини. Це допоможе виявити помилки у сімейному вихованні та дасть можливість знайти шляхи усунення цих помилок. У роботі з таким контингентом необхідно дотримуватися педагогічного такту, доброзичливо ставитися до дітей та батьків, показувати вміння розуміти труднощі та переживання. З дотриманням даних вказівок корекція виховної роботи матиме позитивні результати.

Окремою важливою складовою є дотримання усіма учасниками загальноприйнятих та шкільних норм та правил моральної поведінки. Українці, як і кожна нація світу, мають свої традиції виховання, які формувалися віками історією, владою, силою духу та волі. Існує поняття «народна мораль» саме вона є джерелом морального духу у дітей та дорослих. Цікаво, що виховання в українській народній моралі розглядається як процес формування совісті, гідності, справедливості, щирості тощо.

Сучасні умови буття дедалі більше вимагають від людства високого рівня моральної культури та дотримання норм поведінки, без яких неможливий процес соціалізації особи. Дотримання багатовікового досвіду

людства у сфері етичної та моральної культур визначається як запорука та шлях до успіху на життєвому просторі люди.

Василь Сухомлинський стверджено заявляв про залежність між професійною майстерністю вчителя та його умінні розкрити інтелектуальні можливості кожного учні де б він зміг проявити себе та знаходити сили проявляти людську гідність [37, с.46].

Для досягнення результату вчителю необхідно:

- першочергово бути носієм культури;
- сприяти всебічному розвитку молодших підлітків;
- приділяти увагу розвитку в учнів навичок самопізнання;
- організувати такі умови для кожного з учнів, які б могли дати психологічний комфорт;
- наголошувати на самосвідомості та духовній єдності поколінь;
- створити атмосферу де здобувач освіти набуває почуття власної гідності, відчуває потребу у прагненні досягти найвищих людських цінностей (честь, гідність, любов, добро, дружба тощо).

Зазначимо, що здобувачі освіти отримують виховання не лише у навчальному закладі та родині, а й через засоби масової інформації та мережу Інтернет. Документу, який регламентував би правила мережевого етикету та прийнятих норм просто не існує. Проте є певні правила, яких повинен дотримуватися кожен Інтернет користувач:

- пам'ятати, що спілкуєшся з людиною;
- дотримуватися стандартів поведінки як і в реальному житті;
- кіберпростір має свої нюанси існування;
- поважати час інших;
- дотримуватися свого іміджу;
- допомогти іншому, якщо це у твої силах;
- не створювати конфліктних ситуацій;
- поважати право кожного на приватне листування;
- дотримуватися академічної доброчесності;

- пам'ятати про безпеку.

Спілкуючись у чатах, форумах та соціальних мережах необхідно бути толерантним та об'єктивним, писати коротко та зрозумілою мовою, слідкувати на граматику (у сучасних гаджетах на допомогу T9), не давати свідомо не правдиву інформацію, не флеймить та залишатися ввічливим.

Процес виховання етичної культури молодшого підлітка вимагає високої дисциплінованості та чіткості як від педагогів та і від батьків дитини. Показником високої дисципліни є розуміння дорослими необхідності дотримуватися загально прийнятих норм поведінки у сім'ї, школі, громадських місцях, під час відпочинку, у проявах власної поведінки, котра є прикладом для молодого покоління. Відповідальність, яку несуть дорослі перед молодшими підлітками за виховання, яке ті отримують, відкриває особисті якості людини та вміння оцінювати власну поведінку. Пріоритетні напрямки на яких наголошує реформування виховання українського суспільства цеб

- зміцнення загальнолюдських принципів моралі;
- шанобливе ставлення до національної культури та культури народів світу;
- виховання високодуховної особистості;
- допомога в усвідомленні залежності власних ідей з правами інших та відповідальністю перед суспільством.

Дотримання усіма учасниками освітнього процесу прийнятих норм і правил запорука ефективного результату у процесі виховання етичної культури молодшого підлітка.

Таким чином, обґрунтування дібраних педагогічних умов підтверджує, що виховання етичної культури здобувачів освіти 5-6 класів залежить від професійного рівня вчителя, їхньої готовності до впровадження нових форм роботи, налагодженої співпраці школи та родини з соціальними інститутами, рівня дотримання усіма учасниками освітнього процесу етичних норм. Запропоновані педагогічні умови сприятимуть досягненню ефективних

результатів впровадження педагогічної науки та її практичного застосування. Системно організована та забезпечення на належному рівні навчально-методичне забезпечення гармонійно сприятимуть втіленню загального значення виховання етичної культури. Застосування як традиційних так і інноваційних форм та методів закладуть моральний багаж знань і збагатять молодшого підлітка досвідом культурної поведінки та виконанням етичних нормам.

Висновки до третього розділу

Вияв педагогічних умов, їх обґрунтування та рекомендації, щодо їх застосування розглянуто у третьому розділі. Було обрано такі педагогічні умови: осучаснення процесу навчання та виховання середньої школи; впровадження нових форм і методів в освітній процес; вдосконалення компетенції педагогів щодо виховання у молодших підлітків етичної культури; співпраця педагогів та батьками, школи та родини з іншими соціальними інститутами у сфері виховання етичної культури; дотримання учасниками освітнього процесу правил та положень етичних норм.

Аналіз доводить доцільність їх застосування у процесі виховання етичної культури молодших підлітків, адже вони сприятимуть всебічному розвитку та системній організації індивідуальної траєкторії кожного учня процесу оволодіння необхідними знаннями та розумінням понять у цілому. А сучасний світ вимагає дисциплінарної відповідальності, чіткого виконання свої обов'язків та високої моральності для успішного існування людини у соціумі. Свідоме дотримання загально прийнятих норм та правил молодшим підлітком буде результатом виконання головного завдання, щодо виховання етичної культури. Налагоджений процес виховання етичної культури українських школярів сприятиме становленню гідного українського суспільства. Створені умови, майстерність та професіоналізм педагогів, забезпечена матеріальна база, допомога та сприяння з боку держави, усі ці чинники мають провідне значення задля досягнення ефективного результату.

ВИСКОВКИ

Виховання етичної культури молодших підлітків у Новій українській школі актуальне в умовах сьогодення та значною мірою залежить від професійної майстерності педагога. Організація освітнього середовища, створення умов для здійснення виховного процесу, співпраця з батьками та інститутами громадянськості задля досягнення ефективних результатів усі ці чинники відіграють важливі ролі у системі роботи.

Теоретичний аналіз ключових понять дослідження дає усі підстави вважати необхідним напрямком виховання етичної культури молодших підлітків, як патріотів країни та її майбутнього потенціалу. Сам процес виховання досліджено як цілеспрямовану педагогічну взаємодію різних чинників, разом складають цілу взаємозалежну систему, яка є довготривалою та безперервною. А правильно організований виховний процес у школі запорука результативної роботи.

Проведене дослідження показало, що у більшості молодших підлітків рівень вихованості етичної культури знаходиться на достатньому та низькому рівнях. Це дає усі підстави стверджувати у доцільності обраної теми та необхідності у втіленні поставлених задач у життя шкільної родини Нової української школи. Дана реформа сприяє вихованню у здобувачів освіти загальнолюдських цінностей: людяності, порядності, відповідальності, честь, гідність, повагу тощо.

Вивчення результатів емпіричного дослідження дало підґрунтя на включення до процесу виховання нових засобів: інтегрованих уроків, групової та командної роботи, обговорень та дискусій, віртуальні екскурсії, застосування мобільних робочих місць, створення тематичного простору та інше. Українське суспільство потребує комунікабельних, вихованих, творчих та культурних особистостей, які здатні виважено приймати рішення та діяти у життєвих ситуація.

На основі результатів досліджено було виокремлено такі педагогічні умови: впровадження нових форм і методів у навчальний та виховний процес, підготовка педагогів до виховання у молодших підлітків етичної культури, співпраця педагогів та батьками, школи та родини з іншими соціальними інститутами у сфері виховання етичної культури, дотримання учасниками освітнього процесу правил та положень етичних норм. Саме дані тенденції сприятимуть підвищенню загального рівня вихованості етичної культури молодших підлітків.

Аналізуючи виявлені педагогічні умови, приходимо до висновку, що організований процес виховання етичної культури повинен мати системний характер із взаємозалежних компонентів, основний зміст яких направлений на всебічне усвідомлення молодшим підлітком знань та розумінь базових понять та норм етичної культури. Втім застосування запропонованих умов не вичерпає усіх задоволення усіх потреб у забезпеченні процесу виховання молодших підлітків. Визначені напрямки можна вважати перспективними у вирішенні проблем даної тематики та не зупинятися, працювати та знаходити нові можливості для втілення якісного процесу виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 17 травня 2019 р., м. Київ / Інститут педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 373 с.
2. Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі : монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2014. 327 с.
3. Бех І. Д. Ганнусенко Н. І., Чорна К.І. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів. До факультативного курсу „Основи гуманістичної моралі”. Шкільний світ. 2015 № 45 (317). С.4-11
4. Бех І. Д. Сучасне виховання: інноваційні горизонти. Завуч. 2008 №22 (352). С. 4-33.
5. Брецько І. І. Психоемоційне вигорання підлітків в умовах сімейної депривації: [монографія] І. І. Брецько. – Мукачєво : МДУ, 2015. 293 с
6. Булах І.С. Нівелювання превентивних бар'єрів у процесі особистісної психодіагностики підлітків// Психологія. Зб. наук. пр. випуск 3(6). 2017. С.153-160.
7. Варга, В. С. Особливості егоцентризму молодшого школяра / В. С. Варга, Є. В. Басараб // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Мукачєво : Карпатська вежа, 2015. - №18 (13). С.86-91
8. Васянович Г. П. Черніков П. І. Етнопедагогіка і моральноетичне виховання учнів. Чернігів: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 2014. 22 с.
9. Вибрані твори : в 5 т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В. О. Сухомлинський ; [редкол. : Дзевєрін О. Г. (голова), Грищенко М. М., Заволока С. П., Сухомлинська Г. І. [та ін.]] . - Київ : Радянська школа, 1977. 670 с.

10. Виховання моральності підростаючого покоління: наук.-метод. посіб. / [К. І. Чорна, В. О. Білоусова, В. А. Киричок та ін.]. К.: Богдана, 2015. 288 с.
11. Візнюк, Ю. М. Психологічні особливості самоприйняття і соціальної ідентичності депривованих підлітків: теоретико-емпіричний ракурс. Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", (40), 2018. С.50-61
12. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник. 1997 с. 374
13. Етика: навчальний посібник / [В. О. Лозовий, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін.]. К.: Юрінком Інтер, 2002. 224 с.
14. Енциклопедія освіти/ Нац.акад.пед.наук України; [гол.ред.В.Г.Кремець та ін.]: 2-ге вид., допов. Та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 1144с.
15. Інноватика у вихованні: зб. наук. пр. Вип. 15. / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ.гуманіт.ун-т ;упоряд.:О.Б.Петренко; ред. кол.: О.Б.Петренко, Н.Б.Грицай, Т.С.Ціпан та ін. Рівне: РДГУ, 2022. 368с
16. Концепція Нової української школи [online] Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalnaserednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
17. Корніяка О. М. Особистісна культура спілкування як важливий чинник учіння. Українська психологія: сучасний потенціал: матеріали 89 Четвертих Костюківських читань: в 3-х т. – К.: Вид-во ДОК-К, Т. II. 1996. С. 21-37
18. Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : монографія / І.А. Кучеренко. – Умань : Видавець ФОП Жовтий О.О., 2014. – 410 с.
19. Куширець А.І. Основи управління розвитком загальноосвітнього навчального закладу / А.І. Куширець. – Житомир, 2014. – 285 с
20. Максимець С. М.; Манько А. Розвиток мотивації учбового процесу в учнів середньої школи. Збірник наукових праць викладачів та молодих

науковців Житомирського державного університету імені Івана Франка з нагоди Днів науки та 30-річчя діяльності аспірантури, 2022.

21. Малахов В.А. Етика: Курс лекцій. Навч. посібник. – 5-те вид. – К.: Либідь, 2004. 384 с.

22. Мельник В.М. Етичне виховання молодших підлітків як педагогічна проблема. Актуальні проблеми педагогічної науки в ХХІ столітті : Матер. ІІІ Регіональної наук.-практич. конференції здоб. вищої освіти та молодих науковців. 17 жовтня 2023 року / за заг. ред. В. В. Ягоднікової. - Одеса, 2023. С. 22-23.

23. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. / упор. Л. Гриневич та інші. 2016. URL: <https://cutt.ly/iRh1B4S>.

24. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. H. M. Bibik. - Kyiv: Litera LTD, 2018. 160 s.

25. Освітня інноватика. Українсько-польський збірник студентських наукових праць / за заг. ред. проф. Будник О.Б.; Центр інноваційних освітніх технологій “PNU EcoSystem”. Вип. 4. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2022. 187 с

26. Оржеховська В. М., Кириченко В. І., Ковганич Г. Г (2017) Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології, моделі: [навчальний практикозорієнтований навчальний посібник]. Х.: Видавництво „Точка”, 192 с

27. Остапчук Д., Мирончук Н.М. Інтерактивні методи навчання у вищих навчальних закладах // Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : збірник наукових праць / за заг. ред. д.п.н., проф. С. С. Вітвицької, к.п.н., доц. Н. М. Мирончук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 140-143.

28. Павленко А. С. Управління процесом виховання в загальноосвітніх навчальних закладах. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти, 2016, 13 (1): с. 158-161.

29. Павлусенко, Т., & Тимошко, Г. УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ. Збірник затверджено рішенням вченої ради Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» Протокол № 3 від 14.06. 2018 року, с.186

30. Партнерська взаємодія між школою та сім'єю як необхідна умова формування системи цінностей дитини (з досвіду роботи) : навч.-метод. посіб. / уклад. Г. М. Стеценко, Н. Г. Тіхонова. Кропивницький, 2023. 48 с.

31. Полякова Г. Б. (2004) Моральна культура в аксіологічному просторі сучасної школи. К, 152 с

32. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, затверджений постановою КМУ від 21.08.2019 № 800; режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>

33. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 21.09.2023).

34. Про повну загальну середню освіту Закон України від 16 січня 2020 року №463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 22.09.2023).

35. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. К.: СПД „Цудзиневич Т. І.”, 2007. 204 с.

36. Савчин, М. В., і Василенко Л. П. (2011) Вікова психологія. (Навч. посіб.). (2-ге вид., доповн.). Київ: Академ-видав., с. 214

37. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. Сто порад учителю. Вибрані твори в 5 томах. К.: Радянська школа, 1976. Т.2. 630с.

38. Тенденції сучасної підготовки майбутніх учителів початкової школи : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Умань, 7-8 жовт. 2021 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла

Тичини, Ф-т початкової освіти [та ін.] ; [голов. ред. Комар О. А.] Умань, 2021. 97 с.

39. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій: словник/Я.В.Крупський, В.М.Михалевич. Вінниця: ВНТУ, 2010.72с.

40. Ягоднікова В.В.Формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи:теоретичні і практичні аспекти:монографія/В.В.Ягоднікова. Одеса: Видавець В.В.Букаєв, 2016.496 с.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Опитувальник для вчителів на тему «Виховання етичної культури молодших підлітків»

1. Прізвище, ім'я, по батькові (не обов'язково)

---

2. Як ви розумієте поняття «етична культура»?

---

3. З якими труднощами Вам довелося зіштовхнутися під час спілкування з молодшими підлітками?

---

4. Які заходи, на вашу думку, найкраще впливають на виховання етичної культури?

---

5. Ваші пропозиції та побажання щодо поліпшення процесу виховання етичної культури.

Додаток В

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSe52lWX6vMEuWbGAoZKNVDHEvfknBgQMY3cSptEJWJ2N0sxJQ/viewform?usp=sf_link